

Araştırma Makalesi / Research Article

ÂTIF EFENDİ KOLEKSİYONUNDAKİ TARİH ESERLERİNDE METİN DIŞI UNSURLARIN İNCELENMESİ*

Hüseyin SARI ^{1**}

Hasan Hüseyin ADALIOĞLU²

Öz

Defterdar Mustafa Âtîf Efendi tarafından 1742’de kurulan Âtîf Efendi Kütüphanesi’nde tarih, edebiyat, fıkıh, kelam, matematik, psikoloji, sosyoloji gibi sosyal, fen ve dini bilimlere ait birçok yazma ve matbu eserler bulunmaktadır. Yazma ve nadir eserlerin çalışma kapsamında önemli bir alan da metin dışı unsurlardır. Son dönemde farklı çalışmalara konu olan metin dışı kayıt türleri önemli bilgileri içermekte, kitap kültürüne ve özellikle de biyografi çalışmalarına dolayısıyla tarih alanına dair farklı bilgileri ihtiva etmektedir. Bu çalışmada Âtîf Efendi koleksiyonundaki tarih konulu yazma eserlerde yer alan kitap dışı kayıtları (istinsah, temellük, müzakere, mütalaa vb.) incelemektedir. İki bölümden oluşan araştırmanın ilk kısmında demirbaş numaraları esas alınarak nüsha tanımlamaları ve parateks bilgileri sunulmuştur. Bu bölümde incelenen yazma eserlerin ilk sayfaları ve son sayfaları tek tek incelenerek nüshada yer alan kayıtlar belirlenmiştir. Farklı bilgi türlerini ihtiva eden metin dışı unsurlar içeriğine göre sınıflandırılarak incelenmiştir. İkinci bölümde ise dört alt başlıkta grafiklerle nicel veriler ortaya konulmuştur. Çalışma sonucunda müstensih profilleri, eser mülukleri ağı, telif ve istinsah kronolojisi ile hangi eserlerin okunup tartışıldığı, kimler için nüsha yazdırıldığı gibi yazma kültürüne dair sosyal ve entelektüel veriler açığa çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Âtîf Efendi, Kitap, Koleksiyon, Yazma eserler, Kuyûdât.

AN EXAMINATION OF EXTRATEXTUAL ELEMENTS IN HISTORICAL WORKS IN THE ÂTIF EFENDİ COLLECTION

Abstract

The Âtîf Efendi Library, founded in 1742 by Defterdar Mustafa Âtîf Efendi, houses numerous manuscript and printed works on social, natural, and religious sciences, including history, literature, jurisprudence, theology, mathematics, psychology, and sociology. Manuscripts serve as the subject of studies such as critical editions and facsimiles, and also provide opportunities for codicology studies independent of the texts. Extra-textual elements, which have been the subject of various studies in recent times, make significant contributions to book culture, history, and other sciences. This study examines the non-book records (such as copying notes, ownership marks, negotiations, evaluations, etc.) found in manuscripts on history in the Âtîf Efendi collection. In the first part of the research, which consists of two sections, manuscript descriptions and paratext information are presented based on inventory numbers. In this part, the first and last pages of the manuscripts under review were examined one by one to identify the records contained in the copy. Textual elements containing different types of information were classified according to their content and examined. The second part sets out quantitative data, organized under four subheadings and presented through graphs. As a result, a range of social and intellectual data relating to manuscript culture has been brought to light. These include profiles of copyists, networks of manuscript owners, chronologies of authorship and copying, as well as evidence concerning which works were read and discussed and for whom manuscripts were commissioned.

Keywords: Âtîf Efendi, Book, Collection, Manuscripts notes, Manuscript.

*Bu çalışma Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından desteklenen SDK-2024-3001 numaralı projeden türetilmiştir.

“Âtîf Efendi Kütüphanesi; Koleksiyonu ve Vakfiyesi” (devam etmekte olan doktora tezi, danışman: Prof. Dr. Hasan Hüseyin Adaloğlu, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı).

¹ Dr. Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Fakültesi, Tarih, ORCID: 0000-0003-2334-2911.

^{**} Sorumlu Yazar (Corresponding Author): huseyinsariaydin@gmail.com

² Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0003-2977-6657.

Başvuru Tarihi (Received): 01.05.2026 **Kabul Tarihi** (Accepted): 28.07.2026

Giriş

Osmanlı kütüphanecilik tarihinde önemli bir dönüm noktası olan I. Mahmud devri, birçok kütüphanenin açıldığı bir dönemdir. 1742 yılında faaliyete geçen Âtîf Efendi Kütüphanesi, dört farklı koleksiyona sahiptir. Koleksiyon, İslamî ilimlerden dünya tarihine, coğrafyadan tıbbâ, felsefeden müziğe, Arap ve Fars edebiyatlarından mühendisliğe kadar geniş bir yelpazede eser barındırmaktadır. Bu zenginlik, Osmanlı entelektüel hayatının interdisipliner karakterini ve yazma geleneğinin kapsamını göstermektedir.

Yazma eser çalışmaları kendi içinde farklı alanlara sahiptir. Bir eserin neşri, edisyon kritiği yapıldığı gibi, kodikoloji alanında nüsha üzerindeki farklı kayıtlarla metin dışı unsur, kitap dışı unsurlarla da fiziki yapısı üzerine farklı çalışmalar yapılabilir.

Son yıllarda yazma eserler üzerinde yapılan özgün çalışmaların sayısı dikkat çekmektedir. Özellikle koleksiyon temelli çalışmalar ve eserlerin metin dışı unsurlarına odaklanan incelemeler de gelişmekte olan bir araştırma alanıdır. (Adalıoğlu, 2018: s. 173-183). Koleksiyon bazlı çalışmalara en yakın örneklerden biri Carullah koleksiyonu derkenar çalışmaları üzerinde yapılan çalışmadır (edt. Açıl: 2020). Yazma eserlerde vakıf mühürleri bu konudaki spesifik çalışmalara bir başka örnektir (Kut, Bayraktar: 2021). İnceleme alanı daha geniş olsa da Osmanlı Kitap Koleksiyonları ve Koleksiyonları İtibar ve İhtiras adlı çalışma bu konudaki mümtaz çalışmalardan biridir (Haz. Artan, Aynur: 2022). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığından³ ilim hayatına yazma eser çalışmalarıyla kazandırılan yeni yayınlar bu konunun birer nümunesidir⁴.

Metin dışı unsurlar içinde temellük, vakıf mührü, istiktâb, ferağ, ketebe, mütalaa, kıraat, müzakere ve müstensih-istinsah kaydı gibi farklı alt başlıklar yer almaktadır. Genel olarak metin dışı unsurlar denilmekle birlikte, kuyudat şeklinde de ifade edilmektedir. Yazma eserler, yalnızca metin içerikleriyle değil, aynı zamanda nüshalar üzerinde bulunan ve metinden bağımsız bu kayıtlarla da araştırmacılara önemli veriler sunmaktadır. Eserin istinsah, mülkiyet, okunma ve dolaşım süreçlerine ilişkin bibliyografik, tarihî ve sosyal bilgiler içerir. Her bir kayıt türü, eserin üretim ve kullanım bağlamına dair farklı bir boyutu aydınlatmaktadır.

Makalemiz, Âtîf Efendi Koleksiyonu'nda yer alan tarih konulu yazma nüshalar üzerindeki metin dışı unsurları incelemeyi hedeflemektedir. Çalışmada koleksiyonun yalnızca tarih konulu eserlerinde bulunan metin dışı unsurlardan ferağ, istinsah, temellük, mütalaa, müzakere, istiktab vb. kayıtları incelemektedir. Bu kayıtlar, eserlerin ne zaman, nerede, kimin tarafından istinsah edildiğini, kime ait olduğunu, kimler tarafından okunup tartışıldığını ve kimin için yazdırıldığını ortaya koyan birincil verilerdir.

Âtîf Efendi Koleksiyonu'ndaki tarih disiplinindeki tüm nüshaların taranması çalışmanın kapsamını aşacağından, araştırma belirli ölçütler doğrultusunda sınırlandırılmıştır. Seçilen eserlerin temel belirleyicisi tarih konulu olmaları ve metin dışı unsurlar barındırmaları olmuş, böylelikle incelenecek nüsha sayısı daraltılarak yönetilebilir bir düzeyde tutulmuştur. Bu doğrultuda tarih konulu yüz bir eser incelenmiş, makale sınırları içerisinde bunlardan elli sekizi birinci bölümde analiz edilmiştir. Çalışmamız, hâlen sürdürülmekte olan bir doktora tez çalışmasından üretilmiş olup bu doktora çalışmasının küçük ölçekli bir pilot uygulaması niteliğindedir.

1.Âtîf Efendi Kütüphanesi, Koleksiyonu ve Tarih Konulu Eserler

Doktora tezimiz kapsamında Âtîf Efendi koleksiyonunda Âtîf Efendi'nin vakfettiği eserlerde metin dışı unsurların tesbit çalışması yapılmaktadır. Bu çalışmayla Âtîf Efendi'nin hayatında

³ Çalışmada sonraki ifadelerde Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, TÜYEK kısaltmasıyla kullanılacaktır.

⁴ <https://esatis.yek.gov.tr/Default.aspx>; <https://portal.yek.gov.tr/works/search/full>; <https://ekitap.yek.gov.tr/>.

kütüphaneye vakfettiği eserler vakfiyesinden belirlenmiştir. Devr-i hamidi kataloglarında ve bugün kurum portalında kullanılan tarama sistemi üzerinden bu eserlerin hangileri olduğu tesbit edilmektedir. Tarih konulu eserlerin tamamını incelemek bu makale kapsamında yer alamayacağı için sadece yazma eserlerle sınırlandırılmıştır. Yazmalar içinde de eserin tamamı tarih konulu olanlar öncelikle seçilmiş, farklı konuların yer aldığı risaleli eserler çok fazla tercih edilmemiştir. Eser seçimindeki son sınırlandırmamız da tarih konulu yazma eserlerin içerisinde nüshada metin dışı kayıtları fazla olanlar tercih edilmiştir.

1.1. Âtîf Efendi Koleksiyonunda Tarih Konulu Eserlerin Metin Dışı Unsurların İncelenmesi

1.1.a. Tarih Konulu Eserlerin Metin Dışı Unsurlarının İncelenmesi

Âtîf Efendi koleksiyonunda yer alan tarih konulu yazma eserlerin kuyudatı ve kitap dışı unsurları ele alınacaktır. Her bir nüshanın önce demirbaş numarası verilecektir. Eser adı, konu, içeriğine dair kısa bir bilgi verildikten sonra içeriğinde bulunan kuyudatlar, kitap dışı unsurlar verilerek üzerinde kısa değerlendirmeler yapılacaktır. Bu bölümde incelenen yazma eserler, ikinci bölümde grafik ve sayısal bilgiler içinde matbu/nadir eserler yer alacaktır.

1718 numarada kayıtlı bulunan Ebû'l-Hasan Ali b. Ca'fer eş-Şezerî'ye ait *Kitâbü'l-Büldân* adlı eserdir. Daha çok coğrafya eseri olmakla birlikte tarihî bilgiler de içermektedir. Âtîf Efendi kütüphanesinde bir adet bulunmaktadır. *Kitâbü'l-Büldân* ve *Ahbârü'l-Büldân* isimleriyle bilinmektedir. Ebû'l-Hasan Ali b. Ca'fer eş-Şezerî'ye ait olduğu bilinmekteyse de daha sonraki çalışmalarda İbnü'l-Fakîh'e ait bir nüshası daha bulunmuştur (Tomar, 2000, ss. 38-39).

İbnü'l-Fakîh mahlasıyla bildiğimiz Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. İshâk el-Hemedânî tarafından yazılan ve X. yüzyılın coğrafî ve kültürel bilgilerini detaylı şekilde ele alan ve İslam dünyası ile çevre kültürler hakkında ve dönemin özelliklerine dair bilgiler içeren bir eserdir (usul. ai, 29.09.2025).

Kitâbü'l-Büldân salt coğrafya kitabı değil aynı zamanda tarih disiplininde de önemli içerikler sunduğu için tarihî coğrafya alanının klasik bir örneği kabul edilebilir (Ağarı, 2007; Güllü, 2007). Müellif, hâtimesinde Türk milletlerinden ve yaşadığı yerlerden bilgiler vererek Bâb-ı Taberistan kısmıyla nüshayı tamamlamıştır. *Kitâbü'l-Büldân*'ın muhtasarı olduğunu belirtmiş, son kısmında konudan bağımsız uzunca bir şiir eklemiştir (Şeyzerî, Âtîf Efendi 1718, vr. 93b-94a).

Koleksiyonda bulunan nüsha üzerinde Âtîf Efendi'nin kayımbiraderi Hacı Ömer Efendi'ye ait vakıf mührü ve Ebûbekir Rüstem Şîrvânî'nin temellüğü bulunmaktadır (Şeyzerî, Âtîf Efendi 1718, vr. 1a).

1757 numarada kayıtlı bulunan nüsha iki risaleli bir yazma eserdir. Eserin birinci risalesi *Kitâbü Sireti'l-Ömer*, ikinci risalesi *Siretü Ömer b. Abdülazîz* adlı eserdir. Her iki bölümün müellifi Üsâme b. Reşîd b. Ali b. Mukalled'dir. Eserde birçok temellük bulunmaktadır. Âtîf Efendi'nin vakıf kaydı ile mührünün bir arada yer almasından kendisinin vakfettiği bir eser olduğunu anlıyoruz.

Temellük sahipleri olarak, İbrahim b. Ahmed eş-Şîrvânî, Yusuf b. Hasan b. Abdullah, Abdülkadir, Kadı Abdülvehhab, Musa b. Ahmed b. Musa el-Kettânî, Mehmed eş-şehîr bi'n-nekar/nakîr isimleri görülmektedir. Müstensih bilgisinin yer aldığı kayıta silinmeler olsa da baba adı Ahmed olan bir kişi (...? b. Ahmed) tarafından istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Nüshanın okunduğuna dair Hasan b. Ahmed'e ait müzakere kaydı da mevcuttur. (Üsâme, Âtîf Efendi 1757, vr. 139b).

1799 numarada kayıtlı bulunan *İthâfû'l-Ehissâ bi-Fezâ'ili'l-Mescidi'l-Aksâ* adlı eser Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Asyutî (es-Suyûtî) el-Minhâcî eş-Şâfi'î tarafından telif edilmiştir. Yazar, Minhâcî adıyla bilinen, şâfiî fakihî, tarihçi ve tevkî⁵ kâtibidir. Mescid-i Aksa ve Kudüs'ün faziletlerini anlatan bu eser on yedi babdan oluşmaktadır. (Özel, 2020, s. 107-108).

20 Safer 875'te (18 Ağustos 1470) telif edilmiş olan bu eserde üzerinde Safer 993 (1585 Şaban/Mart) tarihinde Ebu'l-feth tarafından yazılmış bir temellük kaydı vardır. Ebu'l-Feth künyeli bir müstensih, istinsah kaydından anlaşıldığına göre eseri kendisi için istinsah etmiştir. 995 yılının Şaban ayında [1586 Temmuz-Ağustos] istinsahı bitirmiştir. (Minhacî, Âtîf Efendi 1799, vr. 1a, 204b, 206a).

1803 numaralı numarada kayıtlı bulunan nüsha *Akvâlû'l-müselleme fî gazavâtî'l-Mesleme* adlı eserdir. Müellifi Nergisîzâde ünvanıyla bilinen Mehmed b. Ahmed Bosnevî'dir. TÜYEK bünyesinde on yedi adet nüshası vardır. Nergisîzâde'nin, Mostar kadısı iken telif ettiği bu eser, Muhyiddîn-i Arabî'nin *Muhâdaratü'l-Ebrâr ve Müsâmeretü'l-Ahyâr* adlı eserinin bir kısmının tercümesidir. Tarihî olaylarla birlikte birtakım menkıbeler de içeren ve esas itibarıyla İslam tarihini konu edinen eser, Fransızca'ya çevrilmiş ve 1990 ile 2013 yıllarında iki farklı yüksek lisans tezinde incelenmiştir (Çaldak, 2006; Atik, 1990; Direkli, 2013).

Nüsha üzerinde müellif hattı olduğuna dair kayıt vardır. Ömer Hüsameddin Efendi'nin mührünü taşıyan eserde üç farklı temellük kaydı görünmektedir. Mehmed Vasfî Murad b. Hasan Tayyib adlı kişi 1135 Muharrem'de (1722 Ağustos) kitabın sahibi olmuştur. Mehmed Vasfî'den sonra Mehmed Emin Hâfız nüshanın sahibi olmuştur. Mehmed Emin'den sonra Mehmed Abdullah nüshaya sahip olmuştur (Nergisîzâde, Âtîf Efendi 1803, vr. 1a). 'Sümme isteshabe' kaydıyla yazmaları kitabın kimlerden geldiği konusunda fikir vermektedir.

1812 ile 1818 arasında yer alan yedi ciltlik *Târihu Medîneti Dımaşk*, İbn Asâkir lakabıyla bilinen Ebû'l-Kasım Ali b. el-Hasen b. Hibetillâh'a aittir. Farklı ciltleri istinsah edilmiş ve bazı nüshaları İstanbul'da yazılmıştır. Bütün ciltleri kırk beş satır, hattı açık ve eserin fiziki kondisyonu bakımından çok iyi olan nüshalardır. 1814 ve 1818 demirbaş nolu eserlerin istinsah tarihleri bulunmaktadır. 1814'teki nüsha, 1154 Cemâziyelevvel (1741 Temmuz) ve 1818'deki nüsha 1155/1742'de istinsah edilmiştir (İbn Asâkir, Âtîf Efendi 1814, vr. 681b; İbn Asâkir, Âtîf Efendi 1815, vr. 657a).

1819 numarada kayıtlı bulunan nüsha 1812-1818'deki eserlerle aynı konuya sahipken, nüsha diğer yedi ciltten ayrılmaktadır. Nüsha üstünde "*Mes'ûd'un hattıdır*" ifadesi bulunmaktadır. Bu nüshanın müstensihi Mehmed b. Yusuf b. Ali es-Su'ûdî'dir (İbn Asâkir, Âtîf Efendi 1819, s. III).

Eserde yer alan temellük kayıtlarından hareketle farklı okuyucular tarafından kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu kayıtlardan Bukaîzâde Ahmed-eş-Şâmî,⁶ Haraccîzâde ünvanıyla tanınan Muhammed⁷, Ali b. Hüseyin el-Evsî, İffetî, İbrahim b. Hızır, Şam kadısı Bukaîzâde Ahmed gibi isimlerden sonra Ebu Bekir Rüstem Şirvanî'ye intikal ettiği anlaşılmaktadır. Nüshanın Şirvânî'den sonra kütüphaneye geçtiği tahmin edilmektedir. (İbn Asâkir, Âtîf Efendi 1819, vr. 1a).

Târihu Medîneti Dımaşk adlı eserin farklı temellüklere sahip olması, esere ve söz konusu nüshaya ilgi duyulduğunu göstermektedir. Temellük kayıtlarında yer almayan bazı isimlerin de farklı notları yer almaktadır. Bu kişilerden, Muhammed Ali el-Ezherî 6 Rebîulevvel 811 (30

⁵ Fatih Sultan devrinde divani yazı gelişinceye kadar kullanılmış altı çeşit yazı türünden biridir. Sultanlara ait belgelerde kullanılan yazı çeşididir (Serin, 2012, ss. 36-37).

⁶ "min kütübi buka'i-zâde Ahmed-eş-Şâmî" (İbn Asâkir, Âtîf Efendi 1819, vr.1a).

⁷ "fî silki fakîr Muhammed eş-şehîr bi-Haraccîzâde", "Buka'izâde Ahmedel-kâdî eş-Şâmî" (İbn Asâkir, Âtîf Efendi, 1819, 1a).

Temmuz 1408) tarihinde Şam'da mütalaa kaydını eklemiştir.⁸ Muhammed Ali'nin eseri ödünç olarak mukabele etmiş olması yahut eserin sahiplerinden biri olduğu hâlde temellük kaydı eklememiş olması göz önünde bulundurulması gereken ihtimallerdir.

1821-22-23 numaralı nüshalar Molla Miskin namıyla bilinen Muînüddîn Muhammed b. Abdullah el-Ferâhî el-Hırevî tarafından telif edilen *Me'âricü'n-Nübüvve fî Medârici'l-Fütüvve* adlı eserin Üsküblü Çıkrıkçızâde Mehmed b. Mehmed tarafından hazırlanan tercümeleridir (Şenel, 2020, s. 88-89).

Eserin iki farklı tercümesi bulunmaktadır. Bunlardan ilki 959/1551 yılında Celâlzâde Mustafa Çelebi tarafından diğeri daha sonra Altıparmak adıyla bilinen Üsküplü Çıkrıkçızâde Mehmed b. Mehmed tarafından tercüme⁹ edilmiştir (Özel, 2018, s. 113). Hz. Muhammed'in peygamberliğini ve mucizelerini konu edinen Farsça bir eserdir. Farsçadan Türkçeye yapılan tercümeleri gördüğü yoğun ilgi sebebiyle Altıparmak tercümesi adıyla şöhret kazanmış ve bu isimle tanınmıştır. Toplum tarafından kabul gören bir eser olmasından bugün kütüphanelerde pek çok yazma nüshasına rastlanmaktadır (Ayğın, 2016, s. 142). Eser bir mukaddime, dört ana bölüm ve hâtimeden oluşmaktadır (Aslan, 2013, s. 35; "Delâil-i Nübüvvet, Şemâili-i Fütüvvet", 2025). Celâlzâde'nin bu tercümesi Ekrem Sakar'ın 'Altıparmak Muhammed Efendi'nin *Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî* adlı eseri' doktora çalışmasında ve Harun Aslan'ın Celâlzâde Mustafa'nın *Tercüme-i Me'âricü'n-Nübüvve Adlı Eseri Metin -Sözlük-Özel Adlar Dizini- Esmâ-yı Latîfe (3 Cilt)*, doktora tezinde detaylıca incelenmiştir (Sakar, 2012; Aslan, 2013).

Terceme-i me'âricü'n-nübüvve fî medârici'l-fütüvve, İslam tarihi ve siyer konularında önemli bilgiler içeren bu eserin Âtîf Efendi koleksiyonunda üç nüshası bulunmaktadır. Nüshaların birinde kitap dışı kayıt bulunmazken diğer ikisinde müstensih ve temellük kayıtları vardır. 1821 numaradaki nüshanın istinsahı, 16 Cemâziyelâhir 1085 (17 Eylül 1674) tarihinde bir Cuma günü Muharrem b. Abdurrahman tarafından tamamlanmıştır (Altıparmak, Âtîf Efendi 1821, vr.431b). 1823'teki nüshanın temellük kaydında ise el-fakîr es-Seyyid Muhammed b. es-Seyyid Ahmed en-Nur ismi görünmektedir. Bu nüsha 1110 (1698) yılında Mustafa b. Abdurrahman tarafından istinsah edilmiştir (Altıparmak, Âtîf Efendi 1823, s. V, vr. 386a).

1843 numarada kayıtlı yazma eser, hadis ve tefsir başta olmak üzere İslâmî ilimler alanındaki çalışmalarıyla tanınan Suyûtî'nin tarihçiliğini yansıtan örneklerden biri olan *Târîhu'l-Hulefâ* adlı eseridir. Suyûtî'nin bu yönü genellikle pek bilinmemekle birlikte müellif, *Târîhu'l-Hulefâ* dışında beş ayrı tarih konulu eser daha telif etmiştir. Eserin Türk Tarih Kurumu'nda bulunan bir nüshası üzerine yüksek lisans çalışması yapılmıştır. (Kaleli, 2010, s. 1-102).

Nüshada farklı temellük kayıtları yer almakta olup el-Hâc Hasan, Muhibbi b. Molla Cami ve es-Sâhî Muhammed¹⁰ adıyla üç ayrı kişi adına kayıtlı temellük mevcuttur. (Suyûtî, Âtîf Efendi 1843, vr. 1a). 19 Zilkade 951'de (1 Şubat 1545) Medine'de istinsah edilmiştir. Ayrıca nüshada, eserin korunmasına yönelik bir dua ifadesi olan "Yâ Kebîkeç" kaydı bulunmaktadır. Eserde, Hz. Ebubekir'den başlanarak müellifin yaşadığı döneme kadar halifelerin hayatları ve önemli olaylar kronolojik olarak anlatılmıştır.

1844 numarada kayıtlı olan eser, XVII. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden Selânikî Mustafa Efendi'nin *Târih-i Selânikî* adlı eseridir (İpşirli, 2009, ss. 357-359). Nüshada Rüstem ve Mir Süleyman Vahdi'ye ait temellük kayıtları bulunmaktadır. Mir Süleyman Vahdi'nin temellüğü

⁸ "Muhammed b. Ali el-Ezherî'nin okumasıyla elden geldiğince mukabele edildi." (İbn Âsakir, Âtîf Efendi 1819, vr. 190a).

⁹ Altıparmak'ın tercümesi A. Faruk Meyan'ın sadeleştirmesiyle 1977'de Berekât Yayınlarında basılmıştır. (Özel, 2018, s. 113).

¹⁰ İn'akade fî 'akdi ikdi'l-fakîri'l-hatî' es-sâhî Muhammed eş-şehîr bi-Şâhî, gufire zünûbuhû bi'l-lutf-i İlâhî. (Suyûtî, Âtîf Efendi 1843, 1a).

1144 (1731) yılına aittir. Eser Şaban 1142'de (Şubat-Mart 1730) istinsah edilmiş ve istinsahından iki yıl sonra Süleyman Vahdi'ye geçmiştir. *Târih-i Selanikî'nin* bu nüshasının müstensihî ve ilk temellük sahibi Mehmed Rüstem'dir (Târih-i Selanikî, Âtîf Efendi 1844, vr. 1a, 340b).

Bununla birlikte, ikinci bir ihtimal olarak Mehmed Rüstem'in eseri istinsah edilmesinden sonraki dolaşım aşamasında temellük etmiş olması da mümkündür. İki yıl içerisinde en az iki temellük sahibinin varlığı, eserin istinsahından sonraki dolaşım serüvenini gösteren önemli bir unsurdur. Merak edilen, okunan nüshaların ortak bir özelliği de bu dolaşımın kayıtlar ile belirtilmesidir. Nüshanın kütüphaneye intikal edinceye kadarki süreci de bu temellük kayıtları sayesinde takip edilebilmektedir.

Eserin Âtîf Efendi Kütüphanesi koleksiyonlarında bir nüshası bulunmakta olup Ömer Hüsameddin Efendi'ye ait vakıf mührü yer almaktadır. Eserde temellük kayıtlarının hemen sağ tarafında yer alan Farsça dörtlükte “*Tâ pür hândân kerem der-beder şeved, Ya Rab! Mebâd anki gedâ muteber şeved, ân bâ umîd pâre-i nân custecû koned, vin (ve in) bâ hezâr ni'met u rıfat beter şeved*” (Târih-i Selanikî, Âtîf Efendi 1844, vr.1a) mısralarının yer aldığı bir şiir bulunmaktadır. Kaleminde hatalar olan bir şairin ilk mısrası deyim olup Hafız'ın şiirlerinde geçmektedir. “*Kerem sahipleri dilenci olmasın Allah'im! Dilenci olanlar da muteber olmasın, eğer böyle olursa (kerem sahipleri derbeder olursa) o bir parça ekmek bulma arayışına geçer. O gedâ da (dilenci) muteber olursa binlerce nimet ve yükseklikle kibirli olur*” anlamlarını içermektedir.

Selanikî, *Târih-i Selanik*'te tamamıyla yaşadığı dönemin olaylarını ele almış, anlatımında yazılı ve şifahi kaynakları kullanmıştır. Önemli devlet adamlarıyla görüşmüş, olayların arka planını öğrenme imkânına sahip olmuştur. Görüştüğü isimler arasında Veziriazam Sokullu Mehmet Paşa, Nişancı Feridun Ahmed Bey, Siyavuş Paşa, Sinan Paşa gibi dönemin önde gelen simaları yer almaktadır. Dil ve üslup bakımından kendine has özellikler taşıyan eserde sıhhatli bilgiler olduğu gibi hatalı bilgilere de rastlanmaktadır. Eser ağırlıklı olarak Türkçe anlatım tarzı tercih edilmekle birlikte bazı yerlerde Farsça başlıklar kullanılmıştır (İpşirli, 2009, ss. 358-359).

Selânîkî'de devletin resmi tutanaklarında görülen üsluptan farklı bir dil kullanmıştır. Eserde toplumun hassasiyetleri, refleksleri ile kamusal tepkiler ve beğenileri aktarılmıştır. Toplumun ve döneminin sosyal dokusuna ait ayrıntılara yer vermesi, müellifin güçlü gözlem yeteneğini göstermektedir. (Özcan ve Sonnur, 2015, s. 263-28; Topal, 2022, ss. 38-39). Tarihi olayları salt anlatım düzleminde kalmadan, nakillerle yetinmeyip oluşan ahlakî ve iktisadî yanlışlıklara da dikkat çekmiştir (Kütükoğlu, 1993, ss. 349-351).

1845 numarada yer alan nüsha Sultan Süleyman'ın vefat ettiği yıl İstanbul'da istinsah edilmiştir ve müellifi belli değildir. *Târih-i Sultan Selim Han* konusunu ele alan eserin üzerinde Mehmed b. Ahmed Kapudan'a¹¹ ait bir temellük kaydı bulunmaktadır. Zahriyesinde “Merhum Sultan Selim Han Arabistan'a giderken Hasan Can Efendi ile olan hikâyesini merhum Hoca Efendi tahrir eylediği risâledir”¹² notuyla Hasan Can'ın oğlu Hoca Sâdeddin Efendi'nin *Tacü't-tevarih*'te yer alan kısa bir bölümü konu edindiği anlaşılmaktadır. Yirmi sekiz varaktan oluşan bu küçük nüshada on farklı “hikâyât” başlığı altında I. Selim dönemine ait olaylar anlatılmaktadır (*Târih-i Sultân Selîm Hân*, Âtîf Efendi 1845, vr. 1a-28a).

1846 numarada bulunan nüsha *Târih-i Taberî ve Sagir Tercümesi*', Muhammed b. Cerir et-Taberî (öl. 310/923) tarafından telif edilmiştir. Nuruosmaniye ve diğer koleksiyonlarda karşılaşılan silinmiş veya karartılmış mühür örnekleri, Âtîf Efendi Koleksiyonu'ndaki bu

¹¹ “Min mütemellikât Mehmed b. Ahmed Kapudan.” (Târih-i Sultân Selîm Hân, Âtîf Efendi 1845, vr. 1a.)

¹² Yavuz Sultan Selim'in çok sevdiği nedimi Hasan Can'ın oğlu Osmanlı şeyhülislâmı tarihçisi Hoca Sâdeddin Efendi'dir. XVI. yüzyılda yaşamıştır. Manisa'ya 1573'te gitmiş ve daha sonraları ilim hayatında ve devlet yönetiminde etkinliği artmıştır. III. Murad'ın saltanatı döneminde çok seçkin bir mevki kazanmıştır (Turan 1998, ss. 196-198).

nüshada da görülmektedir. Nüshada ‘El-Hac Ömer Efendi’ mührü bulunmaktadır (Târîh-i Taberî ve Sagîr Tercümesi, Âtîf Efendi 1846: vr. 2a, 8a, 17a, 23a, 39a, 49a, 99a, 53a, 82a, 99a, 110a, 124a, 137a, 166a, 179a, 209a, 222a, 239a, 317a).

Arapça aslından önce Farsçaya çevrilmiş, ardından Ahmed Paşa’nın teşvikleriyle Türkçeye tercüme edilmiştir. (*Târîh-i Taberî ve Sagîr Tercümesi*, Âtîf Efendi 1846: vr. 1b). Elimizdeki nüsha Molla Şeref et-Tirevî İbn’ül-Hac Muhammed tarafından 1628 Ağustos’ta¹³ istinsah edilmiştir (*Târîh-i Taberî ve Sagîr Tercümesi*, Âtîf Efendi 1846: vr. 317a). Eserin seksen sekizinci varasına sehven numara verilmemiş, bir varak atlanmıştır.

1849 numarada kayıtlı *Kitâbü’l-Yemînî (Târîh-i Utbî)* adlı eserin kadim bir nüshası yer almaktadır. Ebû Nasr Muhammed b. Abdülcebbâr el-Utbî tarafından telif edilen eser 412/1021 senesinde tamamlanarak Gazneli Vezir Ahmed b. Hasan el-Meymedi’ye sunulmuştur (Merçil, 2012, s. 236).

Nüshada birden fazla temellük kaydının bulunması, eser dolaşımını ve bir yazmanın hangi şahısların eline geçtiğini göstermesi bakımından dikkat çekici bir örnektir. Yazmanın bu nüshasını 595/1198 senesi Ramazan ayına tekabül eden haziran ortasında Muhammed b. Mahmud b. Muhammed istinsah etmiştir. 672/1273’te Şerefşah b. Abdullah’ın eline geçen eser, bu tarihten üç yüz sene sonra 987/1579’da Ahmed b. İbrahim el-Karamanî’nin mülkiyetine geçmiştir. Bu serüvenden sonra eser on sekizinci yüzyıl koleksiyonerlerinden Ebu Bekir b. Rüstem eş-Şirvanî’nin koleksiyonuna dâhil olmuştur (*Târîh-i Taberî ve Sagîr Tercümesi*, Âtîf Efendi 1846, vr.1a).

1851-1855 numaralarında bulunan, 1852M kaydıyla birlikte altı adet eser, vakfiyede belirtilen *Târîh-i Kâmil li-İbni’l-Esîr* adlı esere tekabül etmektedir. Nüshaların her birinde Âtîf Efendi’nin vakıf kaydı ve vakıf mührü bulunmaktadır.

1852 numaralı eserde nüsha başında ve sonunda aynı temellük kaydı bulunmaktadır. H.1100/1688-89 yılında kitabın kendisine geçtiğini ifade eden Hacı Selim (Süleyman) b. Hacı Rabi’ b. Abdi Hızır’ın¹⁴ nüsha başında ve sonunda intikale kaydı vardır. Bu eserde “bi’l-bey’iş-şer’î”¹⁵ ibaresi yer almakta olup bu kayıt, nüshanın tedavülüne ve satış sürecine işaret eden bir ifadedir.

1852-M numarada kayıtlı eserde farklı temellük kayıtları bulunmaktadır. Birinci temellük, Şah Mehmed b. Muhammed el-Fenârî eş-şehir Ta’likizâde adına kayıtlıdır. İkinci temellük 1007/1598-99 yılında Muslihiddin Arifi’ye aittir. Daha sonraki temellük sahipleri arasında İffetî yer almakta, dördüncü ve son temellük kaydında ise Abdurrahman ismi görülmektedir (İbnü’l-Esîr, Âtîf Efendi 1852-M: vr.1a).

1853’te kayıtlı olan eserin istinsah tarihi Cemaziyelevvel 698/1299 Şubat’tır. Nüshada Süleyman adına bir temellük kaydı ile 1132/1719 tarihli Yahyâ b. Mustafa’ya ait bir kayıt yer almaktadır (İbnü’l-Esîr, Âtîf Efendi 1853, s. II).

1854 numaralı eserde mütalaa kayıtları bulunmaktadır. Eser, 984-985/1576-77 tarihli birer yıl arayla iki farklı kişi tarafından mütalaa edilmiştir. 984 yılında Ali b. Muhammed eş-şehir bi Müseymin, 985 yılında ise Ali b. Ahmed b. İbrahim esere mütalaa kaydı düşmüştür (İbnü’l-Esîr, Âtîf Efendi 1854, vr.279a). Eserin bu iki kişinin temellüğüne geçmiş olması veya ödünç alınarak mütalaa edilmiş olması ihtimaller dâhilindedir.

1855 numarada kayıtlı nüsha 19 Cemaziyelevvel 860/25 Nisan 1456 tarihinde istinsah edilmiştir.

¹³ “evâhir-i şehri-i Muharremi’l-Harâm sene 1038”.

¹⁴ Dahale fi silki milki... Hacı Süleyman (Selim) b. Hacı Rab’i b. abdi’l-Hızır 1200. (İbnü’l-Esîr, Âtîf Efendi 1852, 1a, 272a).

¹⁵ İbnü’l-Esîr, Âtîf Efendi 1852, 1a, 272a.

1856 numarada bulunan nüsha incelediğimiz tarih konulu eserler arasında, hatta Âtîf Efendi koleksiyonu içerisinde, Âtîf Efendi'nin biyografisine katkıda bulunması yönüyle en nadide eserlerden biridir. Âtîf Efendi, zahriyesinde görevden azledildiğini, sürgün ve tecride maruz bırakıldığını ve eserin bu şartlar altında kendisine verildiğini manzum bir ifadeyle dile getirmiştir.

Nüshayı 1150/1737-38 tarihinde hediye eden Sofya Kadısı Muhammed Rıza'nın "Kitap kişinin enîsidir" diyerek mütalaa etmesi için kendisine hediye ettiğini belirtmektedir. Âtîf Efendi yazdığı şiirin sonunda kendisini "Âtîf Mustafa el-İstanbulî ed-Defterî fi'l-Muaskeri's-Sultanî" sıfatıyla tanımlamıştır (Kazvîni, Âtîf Efendi 1856, vr. 1a).

Eserde farklı temellük kayıtları görülmektedir. Ebrizâde ünvanıyla bilinen Ebrizâde Mehmed ve Veysi isimleriyle farklı temellükler vardır. "Merhum Veysi Efendi hibe eylemiştir" ifadesi, nüshanın Âtîf Efendi'ye Sofya Kadısı Muhammed Rıza tarafından mütalaa etmesi için verilmeden önce Veysi Efendi tarafından Ebrizâde Mehmet'e veya Sofya Kadısı'na yahut eser sahibi olup temellük kaydı bulunmayan bir başka kimseye hediye edilmiş olabileceğine işaret etmektedir.

1858 numarada kayıtlı olan eser Naîmâ'nın *Ravzatü'l-Hüseyn fî Hülâsati Ahbâri Hâfîkayn* adlı eseridir. Nüsha üzerinde bulunan, bir kısmı silinmiş bir kayıta "*Kitâb-ı Naîmâ târih-i kebirdir*" ibaresi okunmaktadır. Eserde Âtîf Efendi'ye ait bir temellük kaydı bulunmaktadır (Naîmâ, Âtîf Efendi 1858, vr.1a). Âtîf Efendi'nin vakıf kaydı ve vakıf mührünü taşıyan eserlerin yanı sıra temellük kaydı bulunan nüshalar ayrıca önem arz etmektedir. Zira temellük kaydı, söz konusu eserin bizzat kendisine ait olduğunu ve şahsî kitaplığında yer alan eserlerden biri olduğunu göstermektedir.

Naîmâ'nın vak'avünislik görevini yürüttüğü dönemde kaleme aldığı ve *Târih-i Na'imâ* adıyla bilinen bu eser, Amca-zâde Hüseyin Paşa'nın emriyle yazılmıştır. Bu sebeple *Ravzatü'l-Hüseyn fî Hülâsati Ahbâri'l-Hâfîkayn* adını almıştır ("Yazıcı", 2025; İpşirli 2006, s. 316-318).

1859'da kayıtlı bulunan nüsha Vassâf'ın meşhur *Tecziyetü'l-Emsâr ve Tezciyetü'l-A'sâr* adlı eseridir. Bu çalışma *Târih-i Vassâf* olarak da bilinmektedir. İlhanlı devlet adamı Ata Melik Cüveynî'nin *Târih-i Cihangüşâ*'sına zeyil olarak hazırlanmıştır. Vassâf, İlhanlı devrinde tarihçi, bürokrat ve edip kimliğiyle temayüz etmiştir. İlhanlı hükümdarı Olcaytu Han'ın, kendisine Vassâf'ı'l-hazret şeklinde hitap etmesi sebebiyle "Vassâf" lakabıyla şöhret bulmuştur (Özgüdenli, 2012, s. 558).

Beş ciltten oluşan eserin içeriği beş bölüme ayrılmıştır. Toplam 546 varaktan müteşekkil olan nüshanın cetvelleri altın yaldızlıdır. 1145 (1732-33) yılında Muhammed Hoca-zâde tarafından Âtîf Efendi'nin sağlığında istinsah edilmiştir (Vassâf, Âtîf Efendi 1859, vr. 546b).

Eserin ikinci bölümü 1144 Rebûlâhir (1731 Ekim), üçüncü bölümü 1144 Şevval (1732 Mart/Nisan) ve dördüncü bölümü 1145 Cemâziyelevvel (1732 Ekim-Kasım) ayında aynı müstensih Hoca-zâde Muhammed b. Mustafa tarafından istinsah edilmiştir.¹⁶ Nuruosmaniye koleksiyonunda müellif hattı bir nüshası bulunmaktadır (Özgüdenli, 2012, s. 559). (Özgüdenli, 2006, ss. 501-522).

1860 ve 1861 numaralarında kayıtlı bulunan nüshalarda Kemal b. Celal Münecim'in *Tarihçe* adlı eseri yer almaktadır.

1860'ta kayıtlı *Tarihçe* adlı nüshada iki farklı temellük kaydı bulunmaktadır. Bunlar Abdülalîm Muhammed Said Şehrîzâde ve Mehmed med'u Seyyid'e ait kayıtlardır. Ayrıca nüshada Ömer Hüsameddin'e ait vakıf mührü görülmektedir.

¹⁶ 1.cilt, vr. 1a-109a, 2.cilt, vr. 109b-197a, 3. cilt, vr. 197b-310a, 4.cilt, vr. 310b-493a, 5. cilt, vr. 493b- 547b varaklarında yer almaktadır (Vassâf, Âtîf Efendi 1859, vr. 1a-546b).

1861 numarada kayıtlı bulunan nüshada Farsça kaleme alınmış bir eser bulunmaktadır. Giriş kısmında Ömer Hüsameddin'in kütüphaneye vakfına dair vakıf kaydına ilave olarak bir mühür daha bulunmaktadır. Bu mühür üzerinde Muhammed ismi geçmekte olup 1122 Rebîülevvel/1710 Mayıs tarihini taşımaktadır. Mühürde “*Muhammed azizi lutf-i perverdigâr şod hu tarihi gur-re-i rebîülevvel hurrîre fî sene 1122*” ibaresi yazılıdır. Ayrıca nüshada 17 Nisan 1710 tarihli bir mühür daha mevcuttur (Müneccim, Âtîf Efendi 1861, vr. 85a-85b).

Eser, on yedinci yüzyıl Safevî-Osmanlı ilişkileri ve Osmanlı Tarihi açısından önemli bir kaynaktır. Yakın dönemdeki *Târih-i Naîmâ*, *Târih-i Vecihî*, Cevrî'nin *Düstûrî'l-inşâ* gibi diğer kroniklerde geçen tarihî bilgilerle karşılaştırıldığında, bu eserde bazı hadiseler için farklı zamanlandırmaların verildiği görülmektedir (Küpelî, 2009, ss. 54-187).

1863 numarada kayıtlı bulunan nüsha Âtîf Efendi'nin temellük kaydının nadir bulunduğu Muhammed b. Ali Muhammed el-Hatib ez-Zevzenî'ye ait *Târih-i Hukemâ* eseridir. Muhammed Hatib Zevzenî farklı farklı eserlerden topladığı bu kitabın istinsahını 747 Recep/1346 Ekim-Kasım ayında tamamlamıştır. Âtîf Efendi'nin hususi kitaplığında bulunan ve ilgi alanını, entelektüel dünyasını yansıtan eserlerden biri olması bakımından önemlidir. Âtîf Efendi'nin kütüphaneye vakfettiği eserlerden olup kendisine ait vakıf kaydı ile vakıf mührü bulunmaktadır (Zevzenî, Âtîf Efendi 1863, vr. 1a).

1864 numarada kayıtlı *Terceme-i Şerh-i Risâle-i İbn-i Zeydûn* adlı eserdir. İbn-i Zeydun'a ait *Risale-İbn-i Zeydun*'un tercüme nüshalarından biridir. Edebiyatta hezl türünün başarılı örneklerinden olan bu risalede İbn-i Zeydun, Vezir Âmir b. İbn Abdûs'a hitaben, gönül bağı kurduğu Vellâde'nin ağzından, alaycı ve sert bir üslupla kaleme alınmış bir metin ortaya koymuştur (Tuğluk ve Menteş, 2023, ss. 34-51; Çoban, 2020, ss. 6-10).

İbn Zeydûn'un eserinin çevirisi olan bu nüshanın girişindeki kayıt dikkat çekicidir. Bu kayıta “Kara Halil Efendizâde (Mehmed) Saîd Efendi'nin İbn-i Zeydûn tercümesidir” ibaresi ile eserin müellifinin Kara Halil Efendizâde Mehmed Saîd Efendi olduğu belirtilmiştir. Fihristten önceki sayfada yer alan mührün hemen üstünde aidiyetini gösteren “Mehmed Bahaüddin Hafid Melik Paşa” ibaresi yer almaktadır. Nüshanın istinsahı, Seyyid Şerefeddin b. seyyid Şeyh Muhammed el-ma'rûf bi-Sarıcazâde tarafından 1142/1729-30 yılında Bursa'da tamamlanmıştır (*Terceme-i Şerh-i Risâle-i İbn-i Zeydûn*, Âtîf Efendi 1864, s. I, vr. 1a, 230a). Eserin müellifi Halil Efendizâde Mehmed Said Efendi 1168/1755 yılında vefat etmiştir. (Çoban, 2020, s. 3; Özcan, 2003, ss. 523-524). Tespit edilebildiği kadarıyla bu eser hakkında müstakil bir akademik çalışma bulunmamaktadır.

1873 numarada kayıtlı nüsha Kâtip Çelebi'nin *Takvîmü't-tevârih* eseridir.¹⁷ 17. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden Kâtip Çelebi'nin yaratılıştan [1058/1648] yılına kadar farklı olayları anlattığı ve müellifin Arapça Fezlekesi'nin kronoloji cetvelini içeren (Başar, 2022: 16; Gökyay, 2022: 39-40) eserin bu nüshası [1073/1729-30] senesinde istinsah edilmiştir. Müstensihin kalemiyle aynı hattı taşıyan “fezleke bu fakirin târih-i kebiridir” ifadesi ferağ kısmının sağ yanında yer almaktadır (Askâlânî, Âtîf Efendi 1873: 29b). El-Hac Ömer Efendi'nin mührü ve farklı ilaç terkiplerine dair kayıtlar bulunmaktadır (Askâlânî, Âtîf Efendi 1873, vr. IIa).

1877 numarada kayıtlı nüsha kütüphane kaydı bulunan *Hüsnü'l-Muhâdara fî Ahbâri Mısır ve'l-Kâhire* Suyûtî'nin tarih alanındaki eserlerinden biridir. Suyûtî, bu eserinde yüz elliden fazla hocadan ders aldığını, *et-Tahaddüs bi Ni'metillâh* adlı eserinde ise altı yüz hocadan ders aldığını ifade etmiştir (Aslan, 2011, s. /8129). Suyûtî, bu eserinde Mısır'ın Firavunlar döneminden başlayarak, İslam eliyle fethi ve İslamlaşma süreci ile birlikte farklı devlet adamları, şairler, hekimler ve Mısır'ın sosyal âdetlerine dair geniş bilgiler sunmaktadır (Özkan, 2010, s. 196).

¹⁷ Kâtip Çelebi'nin yaratılıştan H.1058/M.1648 yılına kadar farklı olayları anlattığı ve müellifin Arapça Fezlekesi'nin kronoloji cetvelidir (Başar, 2022, s. 16; Gökyay, 2022, ss. 39-40).

Elimizdeki nüsha 26 Safer 995/5 Şubat 1587 tarihinde istinsah edilmiştir (Suyûtî, Âtîf Efendi 1877, 279b). Nüshada Damat Mehmet Paşa'ya ve 1074/1663-64 yılında Ahmed b. Ali ait temellük kayıtları görünmektedir. "İzzet b. Damat Mehmed" şeklinde okuduğumuz ifadenin hemen altındaki mühürde '*hâk-i reh-i Muhammed*' ibaresi okunmaktadır (Suyûtî, Âtîf Efendi 1877, vr. 1a.)

1889 numarada kayıtlı nüsha *Ravzu'l-Menâzır fî İlmi'l-Evâ'ili ve'l-Evâhir* adlı eser yer almaktadır. Nüshada Mustafa b. Muhammed, Âlim İzzet ve Feyzullah Abdülhay Mustafa'ya ait olmak üzere üç farklı temellük kaydı bulunmaktadır (Sekafî, Âtîf Efendi 1889: 1a). Ebu'l-Hasan Ali b. Hasan b. Ali b. Ahmed es-Surûrî el-Ezherî eş-Şâfi'î tarafından 9 Şaban 873 (22 Şubat 1469) tarihinde istinsah edilmiştir (Sekafî, Âtîf Efendi 1889, vr. 149b).

1891 numarada kayıtlı nüsha Osmanlı âlimlerinden Ahmed el-Menîni'nin *el-Fethu'l-vehbî 'alâ Târihi Ebî Nasr el-'Utbî* adlı eseridir. Bu eser, Utbî'nin kaleme aldığı *Kitâbü'l-Yemin* ve *Târih-i Yemîni* adıyla bilinen eserinin şerhlerindendir. Utbî, eserini Gazneli Veziri Ahmed b. Hasan el-Meymendi'ye sunmuştur. Ebû İshak Sâbi'nin Büveyhî tarihine dair "*Kitâbü't-Tâci*"sini örnek alarak hazırlanmış ve bu eserde genel olarak Gazne tarihi anlatılmıştır. Eserde Gazne hükümdarlarının icraatları övgüyle aktarılmakla birlikte, Gazne Devleti'nin özellikle batı bölgelerinde cereyan eden hadiseler ele alınmıştır. Olayların aktarımında olumlu ve olumsuz yönleri birlikte yer verilmiştir (Merçil, 2012, s. 236-237).

Âtîf Efendi'nin torunlarından Mehmed Celaleddin Efendi'ye ait bir temellük kaydı ve şahıs mührü ile Mehmed Celaleddin Efendi'nin kardeşi Ömer Hüsameddin Efendi'nin vakıf mührü vardır (Nisâbü'rî, Âtîf Efendi 1892, vr. 1a).

1894 numarada kayıtlı nüsha Nazmîzade Murtaza Efendi'nin *Şerhu Tecziyeti'l-emsâr ve Tecziyeti'l-âsâr* adlı eseridir. Bu nüsha, Âtîf Efendi'nin temellük kaydı bulunan nadir örneklerinden biri olup üzerinde Âtîf Efendi'nin vakıf mührü ve vakıf kaydı vardır. Âtîf Efendi temellük kaydında "zaman onu ona emanet etti"¹⁸ diyerek kitabın şimdiki sahibinin kendisi olduğunu veciz bir ifade ile belirtmiştir. Tarih-i Vassâf adıyla meşhur eserin asıl adı *Tecziyeti'l-emsâr ve Tecziyeti'l-âsâr*'dır. Bu eser Tarih-i Vassafın bir diğer şerhi olup, Vassâf tarafından İlhanlı devlet adamı Atâ Melik Cüveynî'nin *Târih-i Cihângüşa*'sın zeyl olarak hazırlamıştır (Özgüdenli, 2012, s. 558-559).

Eserde yaprak yüzeyin dış etek kısmında "Şerh-i Vassâf li-Nazmizâde el-Bağdâdî" ifadesinin yer aldığı kadim bir kayıt vardır. Nüsha 1146'da/1733-34 Abdürrezzak b. el-Hac Muhammed Bitlisî tarafından istinsah edilmiştir. Müellif belirtilen istinsah tarihinden on yıl önce 1136/1723 yılında vefat etmiştir. (Özcan, 2006, s. 461). Âtîf Efendi'nin kendi dönemindeki literatürü takip ettiğini gösteren bir örnek olan bu eserin müellifi, Âtîf Efendi ile aynı dönemde yaşamış ve kütüphane açılışından kısa bir süre önce bu eser 1146/1733-34'de istinsah edilmiştir (Nazmîzâde [Murtazâ], Âtîf Efendi 1894, vr. 460a).

1895 numarada kayıtlı olan eser *Şerhu Tecziyetil-Emsâr ve Tecziyetil-A'sâr* adlı eserdir. Daha önceki sayfalarda incelemesini ve değerlendirmesini yaptığımız 1859 numarada yer alan Vassâf'ın meşhur *Tecziyetü'l-Emsâr ve Tecziyetü'l-A'sâr* adlı eserine yazılmış şerhidir. Nüshada Âtîf Efendi'ye ait bir temellük kaydı yer almaktadır. Nüshayı Abdürrezzak Bitlisî 1145/1732'de istinsah etmiştir (Nazmîzâde [Murtazâ], Âtîf Efendi 1895, vr. 304a).

1910 numarada kayıtlı nüsha Koca Nişancı Celâlzâde Mustafa Çelebi'nin *Tabakâtü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik* adlı eseridir. Nişancı, eserini otuz tabaka olarak tasarlamış, son tabaka hariç diğerleri saray, merkez teşkilatı, hazine, asker ocakları, donanma, eyaletler ve İstanbul'daki müesseseler bu ilk yirmi dokuz bölüme dâhil olmasını planlamıştır. Ancak bugün elimizde olan

¹⁸ "Kad istevde 'ahu'd-dehrale'l-fakîri'l-müznib" (Nazmîzâde [Murtazâ], Âtîf Efendi 1894, vr. 1a.)

Kanuni bölümünün yer aldığı otuzuncu bölümdür (PORTAL, 16.09.2025). 1029/1620 yılında Recep ayında istinsah edilmiştir (Koca Nişancı Celâlzâde, Âtîf Efendi 1910, vr. 315a).

1916-1921 numaralarda kayıtlı nüshalar arasında Takîyüddin Makrîzî tarafından hazırlanmış *Kitâbül-mevâ'izi ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hutati ve'l-âsâr* adında altı ciltlik takımı bulunmaktadır. Memlûk tarihçisi Makrîzî'nin Mısır topografyası ve tarihi hakkında bu eser hıtat¹⁹ türü eserlerin en ünlüsüdür ve bu tarzdaki çalışmalarda kaynak eser teşkil etmiştir. 820-840 (1417-1437) yıllarında yazılmıştır (İpşirli, 1998, s. 402).

Farklı kütüphanelerde nüshaları bulunan eserin *Kitâbül-mevâ'izi ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hutati ve'l-âsâr* bulunan eserin TÜYEK'e ait portal sisteminde yetmiş dokuz nüshası görünmektedir. Yetmiş yazma eser, dokuzu nadir/matbu eserdir. Bunlardan yetmiş yedisi Arapça, ikisi Türkçe eserdir. Yedi adedi Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde diğer nüshalar ise TÜYEK bünyesindeki kütüphanelerdedir. Sadece iki Türkçe nüshası Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü ve Millet kütüphanesinde yer almaktadır. Millet kütüphanesinde yer alan nüsha, mütercim Yusuf b. Şükrullah b. Muhammed A'cemî'l-Ensâr tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (Makrîzî, Millet Ali Emiri TRH 553, vr. 1a). Âtîf Efendi Koleksiyonu'nda altı nüshası bulunmaktadır. Bu altı nüshada yer alan temellükler, on sekizinci yüzyılın bilinen koleksiyonerlerinden Ebu Bekir Rüstem Şirvanî'ye ve diğer dört nüsha ismiyle birçok kez karşılaşılan Mehmed b. Ahmed Kapudan'a aittir.²⁰

1916 ve 1917 numarada kayıtlı nüshalar iki cilttir. Her iki cildi kütüphaneye Âtîf Efendi vakfetmiştir. Nüshalar üzerinde Âtîf Efendi'nin mührü ve vakıf kaydı vardır. 1916'da bunan nüshanın ilk sahibi 1078/1667-78 yılında eser temellüğünü atan İbrahim'dir.²¹ Eserin bir sonraki sahibi Şirvanî'dir. 6 Şevval 1007(2 Mayıs 1599) tarihinde Ali b. Muhammed el-Bahrî el-Ezherî tarafından istinsah edilmiştir (Makrîzî, Âtîf Efendi 1916, vr. 358b).

1917 numarada kayıtlı nüsha Yahya b. Muhammed ve şer'i yola satın aldığını ifade eden ve kitabın nöbetinin kendisine geçtiğini söyleyen Selahaddin el-Ubeydî (el-Arifî) ve üçüncü bir temellük sahibi Şirvanî görülmektedir (Makrîzî Âtîf Efendi 1917, 1a). 1a'da bulunan renkli halka içinde "Te'lifü's-Şeyh'ül-İmam el-Âlim el-Âllame el-mahacce el-Hafız el-Müverrih Takîyüddin Ebi'l-Abbas Ahmed b. Ali b. Abdülkadir el-Makrîzî eş-Şafiî tegammedehullâhu te'âlâ birahmetihî ve rıdvânih" (Makrîzî, Âtîf Efendi 1917: 1a) ifadelerinde övgü ve senalarla müellif medh edilmiştir. Nüsha, Ahmed b. İsmail ed-Deneşerî tarafından 15 Cemâziyelevvel 977'de (26 Ekim 1569) Pazar günü istinsah edilmiştir (Makrîzî, Âtîf Efendi 1917, vr. 205b).

Bundan sonra 1918-1921 numaralar arasında bulunan dört nüsha aynı eserin dört cilt halinde başka nüshalarıdır.²² Bu dört nüshanın ortak temellük sahibi Mehmed b. Ahmed Kapudan'dır.

1918 numarada kayıtlı nüshada Takîyüddin *Kitâbül-mevâ'izi ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hutati ve'l-âsâr* adlı eseri yer almaktadır. 1028/1619 yılında H. Şemseddin el-Bahrî'nin bir temellüğü ve tarih belirtilmeyen Halil b. Arif'in de bir temellüğü vardır.²³ Eserin diğer bir sahibi olan Kapu'dan bu nüshadaki temellük kaydını Mısır'da 1139/1727 yılında yazmıştır. Kapudan zahriyesinde diğer üç cildin kendisine ait olduğunu belirtmiştir.

¹⁹ Hıtat: Bir şehrin topografyası, tarihi coğrafyası, ekonomik ve kültürel durumu, mahalleleri, bina ve tesisleri hakkında bilgi veren Arapça eserlerin ortak adıdır (Yiğit, 1998, s. 401).

²⁰ Âtîf Efendi kütüphanesindeki yazma eserlerin temellüklerinde Mehmed b. Ahmed Kapudan birçok kez geçmektedir.

²¹ Dahale fî silk-i milk-i el-fakîred'afu'l-ibâd İbrahim eş-şehîr (...?) (Makrîzî, Âtîf Efendi 1916, s. I, vr. 1a).

²² Nüshalar üzerinde cildi evvel, cildi sani, cildi salis ve rabi' belirtilmiştir.

²³ Âtîf Efendi 1918, I. Bu koleksiyonda 1892 demirbaşta yer alan eserin müstensihisi Hail b. İsmail Arif bi's-sahafî'dir. 1128'de (1715-16) bu nüshayı istinsah ettiğini kaydetmiştir. Bu nüshanın temellük sahiplerinden Halil b. Arif, Şirvani'den daha önce sahip olduğu temellük tarihlerinden anlaşılmaktadır (Nisâbü'rî, Âtîf Efendi 1892, vr. 259b).

Üzerinde büyük ihtimal yazarın biyografisine ait olduğunu düşündüğümüz çok kısa bir bilgi verilmiştir. “*mevliduhû fî sene sitte ve sittin ve seb’a mie vefâtuhû fî 29 Ramazan 854 fî vilâyet-i Çakmak rahimehullâhu teala*”²⁴ ibaresiyle Makrîzî’nin doğum ve ölüm tarihleri verilmiştir. Çakmak ünvanıyla bilinen Çakmak, el-Melikü’z-Zâhir Ebu Saîd Seyfuddin el-Alâî (öl. 857/1453) Memluk Sultanı olduğundan vilâyet-i Çakmak ibaresiyle Mısır’ı işaret etmiş olabileceği kanaatini oluşturmaktadır (Çubukcu, 1993, s. 192-193.; Seyyid, 2003, s. 448-451).

1919’da numarada kayıtlı nüsha ikinci cilttir. 1919-1920-1921 de bulunan nüshalar *Kitâbü’l-mevâ’izi ve’l-i’tibâr bi-zikri’l-hutati ve’l-âsâr* dli eserdir. Kapudan, nüshadaki kaydında bu nüshadan önceki birinci cilt, bundan sonraki nüshanın üçüncü cilt olduğunu belirtmiştir. 1919’daki nüshanın ikinci cilt olduğu Kapudan tarafından zahriyesinde belirtilmiştir.

1920’de kayıtlı nüsha üçüncü cilttir. Nüshanın 933/1526-27 yılında Muhammed isminde birinde, 976/1568-69 yılında başka bir malikte olduğunu görmekteyiz. Her iki temellük ifadesi silinmiş olduğundan okunamamıştır. 1139/1726’da Kapudan Mısır’da eseri almıştır.

1921 numarasıyla kayıtlı nüshada *Kitâbü’l-mevâ’izi ve’l-i’tibâr bi-zikri’l-hutati ve’l-âsâr* adlı eserin kütüphaneye ulaşan son cildir. 1918, 1919 ve 1920 demirbaşlarındaki nüshaları kastederek “önceki üç cilt ile bendedir” notuyla toplamda dört cildine işaret etmiş, bu nüsha ile cildin tamamlandığını belirtmiştir. Mehmed b. Ahmed Kapudan’a ait temellük bulunmaktadır²⁵.

1930 numarada kayıtlı nüshada Ortaçağ’ın temel başvuru kaynaklarından biri olan Zehebî’nin **79Târîhu’l-İslâm ve Vefayâtü’l-Meşâhîr ve’l-Âlâm* eseri yer almaktadır. Zehebî’nin tarih alanındaki bu eseri aynı zamanda en hacimli eseridir.

Hicri 633-700 (1235-1301) arasındaki süreç onar yıllık bölümler halinde kronolojik olarak anlatılmıştır. 40 bine yakın biyografiyi bilgisini ihtiva eden eser üzerinde günümüzde farklı çalışmalar yapılmıştır. Eser, Ortaçağ tarihinde ana kaynaklardan biri olarak kullanılmaya devam etmektedir (Altıkulaç 2013, s.185).

Temellük kayıtları arasında Kapudan ve Şirvanî gibi dikkat çekici şahsiyetler yer almaktadır (Makrîzî, Âtîf Efendi 1918, vr. 1a). Telif ve istinsah süreçlerinde esas amaç, nüshanın okunması ve mütalaa edilmesidir. Her zaman kayda geçirilmeyen mütala-müzakere notları bazı eserlerde karşımıza çıkmaktadır. İşte bu nüshada da Mehmed b. Ahmed Kapudan eseri mütalaa ettiğini açıkça ifade etmiştir (Zehebî, Âtîf Efendi 1930, s. VI).

1931 numarada kayıtlı nüsha Suyûti’ye ait *Hüsnü’l-Muhâdara* adlı eserdir. Aynı eserin bir diğer nüshası 1877 demirbaşta yer alan nüshada *Hüsnü’l-Muhâdara fî Ahbari Mısır ve’l-Kâhire* eseri bulunmaktadır. Bu çerçevede Âtîf Efendi kütüphanesinde iki ayrı nüshası bulunmaktadır.²⁶

²⁴ 29 Ramazan 854-5 Kasım 1450 (Makrîzî, Âtîf Efendi 1918, s. II).

²⁵ ‘Ve haze mütemmimü’l-hutat’(Makrîzî, Âtîf Efendi 1921, vr. 1a).

²⁶ Âtîf Efendi Kütüphanesi’nde Suyûti’nin yüz yirmi bir eseri bulunmaktadır. Yüz yirmisi yazma, bir tanesi matbu/nadir eserdir. Fıkıh alanında *El-Eşbâh ve’n-Nezâir* adlı eser telif eden Suyûti, aynı eser ismiyle çeşitli nahiv konularını benzerlik ve farklılık yönüyle inceleyen “*el-Eşbâh ve’n-Nezâir fî’n-nahv*” eserini telif etmiştir. ‘Bu kitabımın bir benzeri yazılmamıştır’ ifadesiyle müellifinin tanıttığı bu eser Arap dili ve edebiyatı alanında temelde nahiv incelemesini ihtiva etmektedir. Suyûti’nin Sahih-i Buhari’nin şerhini yaptığı *Tevşih ale’l-Câmi’i’s-Sahih* adlı eser Âtîf Efendi 407, 408 kayıt numarasında iki adet bulunmaktadır. Akâid ve Kelam alanındaki ‘*el-Büdüru’s-Sâfire fî Umûri’l-Âhire*’ eserinden yazma eserler kütüphanelerinde elli altı adet görülmektedir. Suyûti’nin nahiv alanında yüze yakın eserlerden cemettiği *Cem’il-Cevvâmi*’ adlı eser hocası Şümünî tarafından takdir edilerek eserin kolay anlaşılmasını sağlamak amacıyla *Hem’u’l-hevâmi* adlı bir şerh yazılmıştır. Hem’u’l-Hevâmi’ fi Şerhi Cem’il-Cevvâmi’den Âtîf Efendi Kütüphanesi’nde bir adet bulunmakta ve Âtîf Efendi’nin vakıf mührü ve vakıf kaydı zahriyesinde görülmektedir. Kütüphaneye Âtîf Efendi vakfetmiştir (Özbalıkçı, 1993, s. 345; Özkan, 2010, s. 195; Suyûti, Âtîf Efendi 2500, vr. 1a).

Temellük sahiplerinin yoğun olduğu eserlerde gözlemlenen karakteristik özellik bu nüshada söz konusu nüshada da açıkça görülmektedir. Müellifi ve eseri tanınmış bir nüshada çok fazla temellük bulunduğunu görmekteyiz. Bu nüshada da yedi-sekiz farklı temellük ve bir mütalaa notu, ferağ kaydında müstensih ve istinsah bilgileri görülmektedir. Bu kayıtlarda Memlûk Devleti'nin görevlilerini de görmekteyiz. Bunlar içinde önemli devlet adamlarının isimleri veya bürokratlardan önemli isimler, sultana yakın kişiler, neşr hayatında emeği geçen ve tanınmış farklı kişiler görülmektedir.

911/1505 yılında vefat ettiği bilinen Suyûtî'nin bu nüshası tesbit edebildiğimiz kadarıyla Abdülatîf el-Halebî El-Geylanî'nin eline geçmiştir (Suyûtî, Âtîf Efendi 1931: s. I). Memlûk Sultanı Kayıtbay'ın²⁷ Vakıf Nâzırı ve Kudüs-i Şerif'te müderris olan Nureddin'e ait 976/1568 yılında yazılmış bir kayıt bulunmaktadır.²⁸

Şeyhülislâm Nurullah el-Kenânî eserin sahiplerinden olmuş ve 21 Ramazan 985'te (2 Aralık 1577) vefat etmiştir (Suyûtî, Âtîf Efendi 1931, 1a). 986/1578'de Halep'te Emevi Camii'nde bulunan İbrahim b. Muhammed b. Ömer b. Yunus el-Hanefî el-Ensarî nüshanın sahibidir ve mütalaasında bulunmuştur (Suyûtî, Âtîf Efendi 1931, s. III). 1083 Rebûlevvelinde/1672 Temmuz ayında Abdülkerim b. merhum eş-Şeyh Veliyüddin eserin bir başka sahibi olarak kaydedilmiştir (Suyûtî, Âtîf Efendi 1931, vr. 1a.)

Abdünnebi b. Cemâa, Nurullah ile Mısır Kadısı Ebu Fazl Mahmud nüsha üzerinde temellükleri görünen farklı isimlerdir. (Suyûtî, Âtîf Efendi 1931, vr. 1a). Abdünnebi b. Cemâa, hakkında şimdilik bilgimiz olmamakla beraber Bedreddin ibn Cemâa, İzzeddin ibn Cemâa, Muhammed b. Ebubekir ibn Cemâa gibi Şâfiî fakihî ve müderrislik özellikleriyle bilinen ibn Cemâa ailesine mensup olma ihtimali vardır.²⁹ Kâtib Yahya el-Enbabî eseri istinsah etmiş ve baştan sona kontrol etmeye çalıştığını ifade etmiştir.³⁰

1936 numarada kayıtlı nüsha İbn-i Haldun'un meşhur *Kitâbü'l-İber...* adlı eseridir. *Mukaddime*'si eserden daha çok bilinmiş, tanınmıştır. Âtîf koleksiyonunda bulunan nüsha İbn-i Haldun'un müellif hattı nüshasıdır. Müellif, 1a sayfasında fihristin unvan sayfasının üst sol köşesinde bakır yaldız çerçeve içinde kendi hattı olduğu, bu nüshanın müsvedde olduğunu ifade etmiştir. Hemen sol tarafında vesile-i rahmete erişmek için Âtîf Efendi'nin kendi hattıyla kaleme aldığı beş-altı satırlık bir yazısı bulunmaktadır.

Âtîf Efendi bu kayıta ismini Âtîf Mustafa b. Mustafa şeklinde yazmıştır. İsminde Mustafa olduğunu buradaki kendi ifadesinden teyit etmekteyiz (İbn Haldûn, Âtîf Efendi 1936, vr. 1a). Nüsha üzerinde Âtîf Efendi dışında başka şahıslara ait temellük kayıtları mevcuttur. 800/1397 yılında Cezâmiyelâhirde Ahmed b. Muhammed eseri satın almıştır. Ayrıca 804 Şaban ayında Yusuf b. Muhammed el-İsficani/İsficabi'nin mütalaa kaydı, 1076/1665 yılında Süleyman b. Yusuf'un, 1006'da Ramazan ayı başında Veys b. Muhammed'in 1117/1705 Mekke-i Mükerrerem kadısı Abdullah'ın temellükleri görülmektedir (İbn Haldûn, Âtîf Efendi 1936, vr. 7a).

Kırmızı mürekkeple çizilmiş oval bir daire içerisinde yer alan temellük kaydında, Ali b. Amir (Asım) el-Hazrecî el-Kudsî'ye ait temellük ifadesi bulunmaktadır. Bu kaydın hemen yanında ise "Merhum Şeyhülislâm Ali Kudsî'nin hattıdır" ibaresi yer almaktadır. Başka bir temellük kaydında belde-i Mekke-i Mükerreme kadısının adı zikredilmektedir (İbn Haldûn, Âtîf Efendi 1936, vr. 7a). 779/1377 yılında müellifi tarafından istinsah edilmiştir (İbn Haldûn, Âtîf Efendi 1936, vr. 313a).

²⁷ Memlûk Sultanı 1468-1496 (Yiğit, 2010: s. 196).

²⁸ Nureddin el-müderris ve's-şeyh bi'l-Kudsi's-Şerifi'l-Esma ve'n-Nâzır alâ evkâfi'l-Melik ebi'n-Nasr Kayıtbay... 979 (Suyûtî, Âtîf Efendi 1931, s. I).

²⁹ Ayr. Bk. 'Cemâa', TDV İslâm Ansiklopedisi.

³⁰ 'Kâtibuhu Yahya el-enbabî'. (Suyûtî, Âtîf Efendi 1931, vr. 167b).

1941 numarada kayıtlı nüsha, Hanbelî âlimi Mer'î b. Yûsuf tarafından³¹ 1007/1598'de telif edilen *Nûzhetü'n-nâzirîn fî (tarihi) men veliye Mısra mine'l hulefâ ve's-selâtin*, adlı eser muhtasar bir Mısır tarihidir. Nüsha 1027 Zilhicce ayında (1617 Kasım) istinsah edilmiştir (Kermî, Âtîf Efendi 1941, vr. 85a). Süleyman Ağa için 1617 istinsah edilen eserin zahriyesinde Sultan Osman'a dua edilmiştir (Kermî, Âtîf Efendi 1941, vr. 1a).

Süleyman Ağa'nın II. Osman döneminde yaşamış Kızlarağası Süleyman Ağa olması kuvvetle muhtemeldir. Eserin zahriyesinde yatay yazılmış ifadeler arasında, altın varakla "Osman" isminin yazıldığı ve sultana yönelik övgü ve sena ifadelerine yer verildiği görülmektedir. Paşa, ağa ve bürokratlar için istinsah edilen nüshalarda, sultana yönelik duaların ardından medh ü sena ifadelerinin bulunması, dönemin yerleşik uygulamalarından biridir. Bu çerçevede söz konusu nüshanın Süleyman Ağa için hazırlandığı; ancak zahriye kısmında sultana ve devlete yönelik dua ifadelerinin sehven yazılmadığı veya unutulduğu düşünülebilir. Sayfada yeterli alan bulunmaması nedeniyle sol tarafa eğik biçimde kaydedilmiştir. Yazma eserlerde "mîm" harfleriyle remzedilerek ifade edilen ve "ve men menne münne fağluhu" şeklinde okunan,, "iyilikte bulunan kimse iyiliğinin karşılığını bulur" anlamındaki dua ibaresi, ferağ kaydının altında yer alan müellif kaydında görülmektedir (Kermî, Âtîf Efendi 1941, vr. 87a).

Eseri sipariş verenin bulunduğu sosyal konumunun verdiği etki ve nüfuzunun farklı etkileri görülmektedir. Örneğin bu nüshada müellif tarafından düşülmüş sah kayıtlarını görmekteyiz. Eserin kenarlarında yer alan tashihlerin bizzat müellif eliyle gerçekleştirmiş (Kermî, Âtîf Efendi 1941, vr. 42a, 44a, 49b) ve müellif, eserin sonunda "elden geldiğince tashih yapmaya çalıştım" ifadesiyle bu müdahaleyi açıkça beyan etmektedir (Kermî, Âtîf Efendi 1941, vr. 87a). Bu durumda, söz konusu kontrol ve tashih sürecinin ya müellifin kendi inisiyatifiyle ya da Süleyman Ağa'nın talebi doğrultusunda gerçekleştirilmiş olabileceği ihtimalini göz önünde bulundurmak gerekir.

Zahriyede geçen 'resm' sözcüğü yazma eserlerin nereye ve hangi amaçla yazıldığı konusunda bir fikir sunmaktadır. Nitekim nüshada, eserin Süleyman Ağa'nın Kütüphanesi için istinsah edildiği gösteren bir not bulunmaktadır. Genellikle sipariş üzerine gerçekleştirilen bu tür istinsahlarda vezir ve ağalara ithaf mahiyetinde ifadelerin yer alması yaygın uygulamalardandır. (İbn Ganim, Ayasofya 1174, vr. 1a). "*Bi-resmi mutâla'ti's-sultânî'l-a'zam [el-] hâkânî'l-mu'azzam*" (Sultan Fatih'in Şahsi Kitaplığı, 2022, s. 141, 260) ibaresi nüshanın sultanın mütalaası için hazırlandığı, diğer formda *bi-resmi hizâneti's-sultânî'l-a'zam* (Sultan Fatih'in Şahsi Kitaplığı, 2022, s. 14, 265, 273, 276, 294) ifadesiyle kütüphanesi için hazırlandığı ifade edilmiştir. Nitekim Fatih Sultan Mehmet ile diğer sultanlara ve devlet görevlilerine sunulan eserlerde sunum ve takdim anlamlarını ihtiva eden "resm" ibaresinin kullanımı yaygın bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nüshada tek temellük kaydı yer almaktadır. Ancak yukarda belirtildiği üzere eserin mülkiyetinin tek bir şahısla sınırlandırılması isabetli değildir. Sipariş vererek yazdıran Süleyman Ağa doğrudan ve ilk mâlikî, hatta şahıs kütüphanesine verilmek üzere takdim edilen II. Osman dahi eserde dolaylı malik³² olarak değerlendirilebilir. Süleyman Ağa'dan sonra eserin Hâfız Muhammed Amidî'nin mülkiyetine geçtiği görülmektedir.³³

1946-1947-1948 numaralarıyla kayıtlı eserler İdris-i Bitlisi'nin Heşt *Bihîşt* adlı eserine üç nüshasını oluşturmaktadır.

³¹ Künyesi: Zeynüddin Mer'î b. Yusuf b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kermî (Kırbiyık, 2004, ss. 185-187).

³² Dolaylı malik konusunda ayrıntılı bilgi için temellükler üzerinde ilk kapsamlı çalışmayı yapan Ali Aslan'ın ilgili konudaki eserine müracaat edilebilir: Ali Aslan (2026), Yazma Eserlerde Mülkiyet ve Temellük Kayıtları, Reisilküttâb Ebu Bekir Eş-Şirvânî Kitaplığı, TÜYEK Yayınları: 279.

³³ 'min mütemellikâti'l-fakîr ileyhi azze şânühû Hafız Muhammed el-Âmidî vatanen? afa anh (Kermî, Âtîf Efendi 1941, vr. 1a).

1946 numarada kayıtlı nüsha İdris-i Bitlisi'nin *Heşt Bihişt* adlı Farsça Osmanlı tarihinin nüshasıdır. Nüsha üzerinde Ömer Hüsameddin Efendi'ye ait bir mühür bulunmaktadır. Söz konusu nüsha Zilhicce 1098 (Ekim–Kasım 1686) tarihinde istinsah edilmiştir (İdris-i Bitlisî, Âtîf Efendi 1946: 501a). Eser, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan II. Bayezid'in saltanatının son dönemlerine kadar geçen süreci ele almaktadır (Özcan, 1998, s. 271-273).

Bu nüsha telifinden yüz doksan sekiz sene sonra istinsah edilmiştir. 1947 ve 1948 demirbaş numaralarında kayıtlı diğer iki nüshanın istinsah tarihleri bilinmemektedir. Bununla birlikte, 1946 ve 1947 numaralı nüshaların temellük kayıtlarında aynı şahıs isimlerinin yer aldığı görülmektedir. Bununla birlikte, 1946 ve 1947 numaralı nüshaların temellük kayıtlarında aynı şahıs isimlerinin yer aldığı görülmektedir.

1947'deki eserin zahriye sayfasında önemli bir bilgi bulunmaktadır. Buna göre eseri vakfeden kişi 'Mirza b. Muhammed b. İbrahim b. Mirza b. Ahmed b. Tahir vezir-i Vilâyet-i Azerbeycan'dır. Ancak bu yazının içeriği, ne olduğuna ve bu ismin özelliğine dair önemli ifadelerin yer aldığı kısımlar silinmiştir. Silinen yazıda -la yuba'- ibaresi okunmaktadır. Eserlerini vakfedenlerin çoğunlukla zahriyedeki vakıf kaydındaki ifadeleri arasında -la yuba' ibaresi yer almasından nüshayı vakfeden kişi olduğu anlaşılmaktadır (İdris-i Bitlisî, Âtîf Efendi 1947, vr. 1a). Bu vakıf kaydı aynı zamanda eserin maliklerinden birini göstermektedir.

Nüsha üstünde iki farklı temellük görülmektedir. Biri kâtibi kethüdâ-yı sadr-ı âli Mustafa Sıdkı'ya aittir ve nüshada mührü yer almaktadır (İdris-i Bitlisî, Âtîf Efendi 1947, vr. 1a). Diğer temellük Muhammed Arif eş-şehir bi-Arabzâde'ye aittir (İdris-i Bitlisî, Âtîf Efendi 1947, vr. 1a). Yukarıdaki eserin vakfedeni ile birlikte, nüshanın toplamda üç farklı mâlikinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Eser istinsah edildikten sonra bu üç kişi tarafından kullanılmıştır.

Bu eserde görünen temellükler aynı zamanda Osmanlı ilmiyesinde önemli isimlerdir. Arap-zâde Mehmed Arif Efendi, Şeyhülislâm Atâulah Efendi'nin oğludur ve kendisi de 21 Temmuz 1808'de sadece yirmi beş günlük şeyhülislâm görevinde kalmıştır. Çok karışık ve buhranlı günlerin akabinde 28 Temmuz 1808'de II. Mahmud'un tahta çıkışından sonra 15 Ağustos 1808'de azledilmiştir (İpşirli, 2020, s. 356).

Diğer temellük sahibi Mustafa Sıdkı'dır. Osmanlı ilim tarihine katkısı olan, özellikle matematik, astronomi âlimi ve divan sahibi olan on sekizinci yüzyılın önemli münevverlerindendir. Babası Cebeci Ocağı Başkethüdâsı Salih Efendi'dir. Mustafa Sıdkı, kethüdâ kaleminden yetişmiş ve bir süre Mısır'da kalmıştır. 1169/1755'ten itibaren kethüdâ kâtipliği, Tersane eminliği, Darphâne nazırlık başmuhasebe ve Haremeyn muhasebeciliği, gibi farklı görevlerde bulunmuş ve 1183 Recep/1769 Kasım vefat etmiştir (Fazlıoğlu, 2020, s. 356) Nüshanın zahriyesinde yer alan farklı mühürler Mustafa Sıdkı'ya aittir. '*Maşaallah-Le kuvvete illâ billah*' yazan mühür ve '*mine'l-mütemellikâti'l-fakîr el-hac Mustafa Sıdkı*' yazan bir mühür Mustafa Sıdkı'nındır (İdris-i Bitlisî, Âtîf Efendi 1948, vr. 1a).

1948'e kayıtlı *Heşt Bihişt* nüshası, diğer iki nüshaya göre sanatsal özelliklere sahiptir ve çok başarılı bir tezhibi vardır. Temellüklerinde Hüseyin Ârifî b. Halil b. Muhammed b. Hızır el-Çorumî ve Muhammed Arîf kadı el-Mekke-i Mükerrreme ile iki farklı mâlik görmekteyiz. Nüshayı vakfeden kişiler arasında Zahîruddin Muhammed İbrahim'in adı yer almaktadır.³⁴

Her üç nüshada da Ömer Hüsameddin'in mührü bulunmaktadır. Bu kitaplar onun tarafından kütüphaneye vakfedilmiştir. Nüshaları vakfeden Zahîruddin Muhammed İbrahim'in bu üç eseri, Ömer Hüsameddin aracılığıyla kütüphaneye kazandırıldığı anlaşılmaktadır.

³⁴ 've hâzihi mine'l-kütübi'lleti vekafehâ Zahîruddin Muhammed İbrahim' (İdris-i Bitlisî, Âtîf Efendi 1948, vr. 1a).

2014 numarada kayıtlı nüsha, Nâbi'nin *Tuhfetü'l-Haremeyn* adlı eserin bir farklı nüshası bulunmaktadır. Bu nüshada Âtîf Efendi'nin kütüphane mührü ve vakıf kaydı ile Âtîf Efendi'nin temellüğü bulunmaktadır.

2016 numarada kayıtlı nüsha, Kınalızade Ali Çelebi'nin *Tezkiretü's-Şu'arâ* adlı bir eseridir. Osman b. Hacı Abdullah'a ait bir temellük kaydı bulunmaktadır. Bu nüsha Muhammed Emîn Tirmizî Hüseyinî tarafından 1011 yılında istinsah edilerek tamamlanmıştır (Kınalızâde Ali Çelebi, Âtîf Efendi 2016: vr. 280b, 281a).

2121 numarada kayıtlı nüshada farklı kırk iki risale yer almaktadır. 2121-041 olarak kayıtlı, Celâleddin es-Suyûtî'ye (öl. 911/1505) ait *eş-Şemârih fî İlmi't-Târîh* adlı risale, takvim bilimi (ilmü't-târîh) ve kronoloji alanında yazılmış önemli bir metindir.

Eserde Hicrî takvimin ortaya çıkışı, gün ve ay isimlerinin etimolojisi, tarih yazımının faydaları ve Arap dilinde olayların tarihlendirilmesine dair kullanılan kalıplar sistematik bir şekilde ele alınmıştır (Şulul, 2001/2, s. 91-127; Özkan, 2010, ss. 188-189).

Bu risale, özellikle 2121-040 numaralı diğer risalelerle birlikte mali ve idari takvim sistemlerine ilişkin teknik bilgiler içermektedir. Nüshanın kenar notlarında ve işaretlemelerinde görüldüğü üzere, risale Osmanlı maliyesinin önemli ismi ve defterdarı Âtîf Efendi'nin (öl. 1742) ilgi alanına girmektedir. Âtîf Efendi'nin, 18. yüzyıl başlarında Osmanlı maliyesinde gerçekleştirdiği ödeme ve bütçeleme reformlarının alt yapısını oluşturan takvimsel ve kronolojik düzenlemelerde, bu tür eserlerden istifade ettiği anlaşılmaktadır.

Nüshanın Âtîf Efendi koleksiyonunda bulunuyor olması, onun kütüphane kurma amacıyla eser toplayan bir koleksiyoner, bir kitap meraklısı değil, aynı zamanda pratik mali-idari ihtiyaçlar doğrultusunda yazma eserleri bir bilgi hazinesi olarak kullanan bir devlet adamı olduğunu göstermektedir. Bu durum, Osmanlı bürokrasisinde yazma eser kültürünün teorik bir birikim olmanın ötesinde, somut idari reform süreçlerinde nasıl araçsallaştırıldığına dair önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Mısır, Şam, Halep, Mekke, İstanbul ve Bursa gibi merkezlerde istinsah edilen eserler koleksiyonda yer almaktadır. Âtîf Efendi'nin yeni istinsah edilen eserleri elde etmesi dönemindeki neşr hayatıyla ilgili olduğunu göstermektedir. Âtîf Efendi'nin kendisi gibi ailesinin de kültür hayatının içinde olan bir aile olduğu kitaplara ve kütüphaneye ilgilerinden ve vakf ettikleri eserler üzerinden anlaşılmaktadır. Örneğin XIX. yüzyılda Âtîf Efendi'nin neslinden gelenlerden Şeyhülislam Ömer Hüsameddin Efendi'nin farklı alanlardaki eserlere ilgisi ortaya çıkmıştır.

2. Grafiklerle İnceleme

Çalışmamız da buraya kadar olan kısımda eserin demirbaş numaralarını sırayla takip ederek metin dışı unsurlar incelenmiştir. Metin halinde verdiğimiz farklı veriler bu bölümde grafiklerle ele alınacaktır. Bu grafiklerde eserlerdeki mühürlerin kime ait oldukları, kitap sahipleri, istinsah tarihleri ve mütalaa-müzakere edilen eserler ve mütalaa-müzakere tarihleri gösterilmiştir. Her yazma eserde kitap dışı unsurlar bulunmadığından tarih konulu nüshalardan sadece kitap dışı unsurlara sahip olanlar burada gösterilecektir.

Çalışma da incelenen bütün eserler birinci bölümde ele alınamamıştır. İncelediğimiz yüz bir nüsha arasından seçilen elli sekiz yazma birinci bölümde örneklenmiştir. Makalenin hacmi gereği sınırlandırmaya gidilmek zarureti doğmuştur. Bu kayıtlar, mühür ve vakıf kayıtları, temellük sahipleri, nüshaların istinsah tarihleri ve mütalaa-müzakere edilen nüshalar gibi farklı başlıklarda ele alınmıştır.

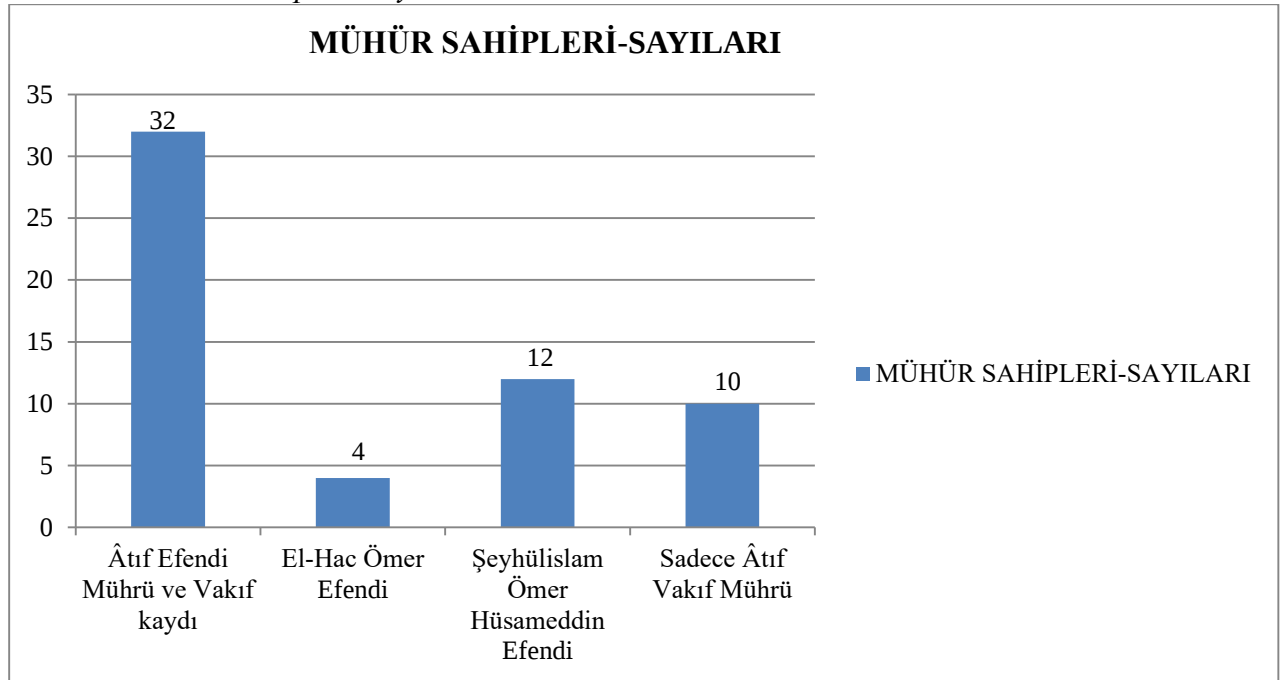
Genel olarak incelenen yüz bir eserde vakıf sahipleri dört farklı kişide toplanmıştır. Burada Âtîf Efendi hayatında kütüphane vakfettiği yazmalarda vakıf mührü ve vakıf kaydı bulunmaktadır.

Âtîf Efendi'nin vakıf mührü olan (vakıf kaydı olmayan) nüshalar ise vefatından sonra kütüphaneye kazandırılan nüshalardır. Yüz bir nüshanın yetmiş dokuzu yazma, yirmi biri matbudur. Bunların içinde Şeyhülislâm Ömer Hüsameddin Efendi mührü bulunan kırk iki, Âtîf Efendi'nin mührü ve Âtîf Efendi vakıf kaydı olan otuz yedi, Âtîf Efendi'den sonra kütüphaneye gelen ve nüsha üzerinde sadece Âtîf Efendi'nin vakıf mührü olan on sekiz ve Hacı Ömer Efendi'nin vakıf mührü olan dört nüsha bulunmaktadır.

2.1. Vakıf Mührü ve Vakıf Kayıtları

Yazma eserlerde önemli bir kayıt türü vakıf mühürleridir. Vakıf mühürleri kütüphaneye vakfeden maliki göstermesi yönüyle önem taşımaktadır (Kut ve Bayraktar, 2021, s. 15-21). Bu çalışma kapsamında incelediğimiz nüshalarda farklı dört vakıf mührü yukarıda belirtilmiştir. Gelecek grafikte birinci bölümde yer alan elli sekiz nüshadaki vakıf mühürlerinin isimleri ve sahip olduğu eser sayıları yer almaktadır.

Grafik 1: *Mühür Sahipleri-Sayıları*

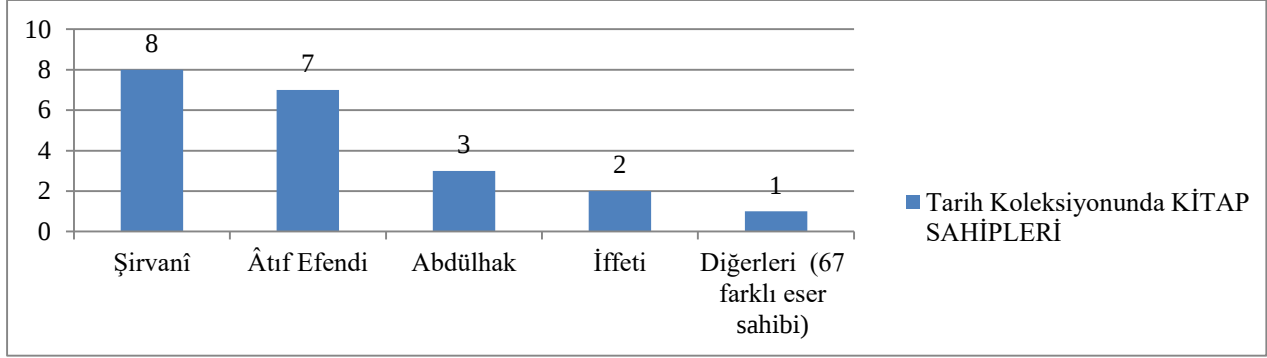

2.2. Temellük Sahipleri

Nüsha üzerinde yer alan ve aidiyet bildiren kayıtlardan biri temellük kaydıdır. Nüshanın mülkiyetini ifade eden ve ekseriyetle 'mülk edindim, 'mülküne aldı', 'tasarrufuma geçti' gibi sahiplik bildiren kayıt türlerine temellük kaydı denilmektedir. (Bilgin, 2011, ss. 411-412.; Aslan, 2024, s. 39, Aslan, 2026, s. 68, 104-141,142-146,177-191).

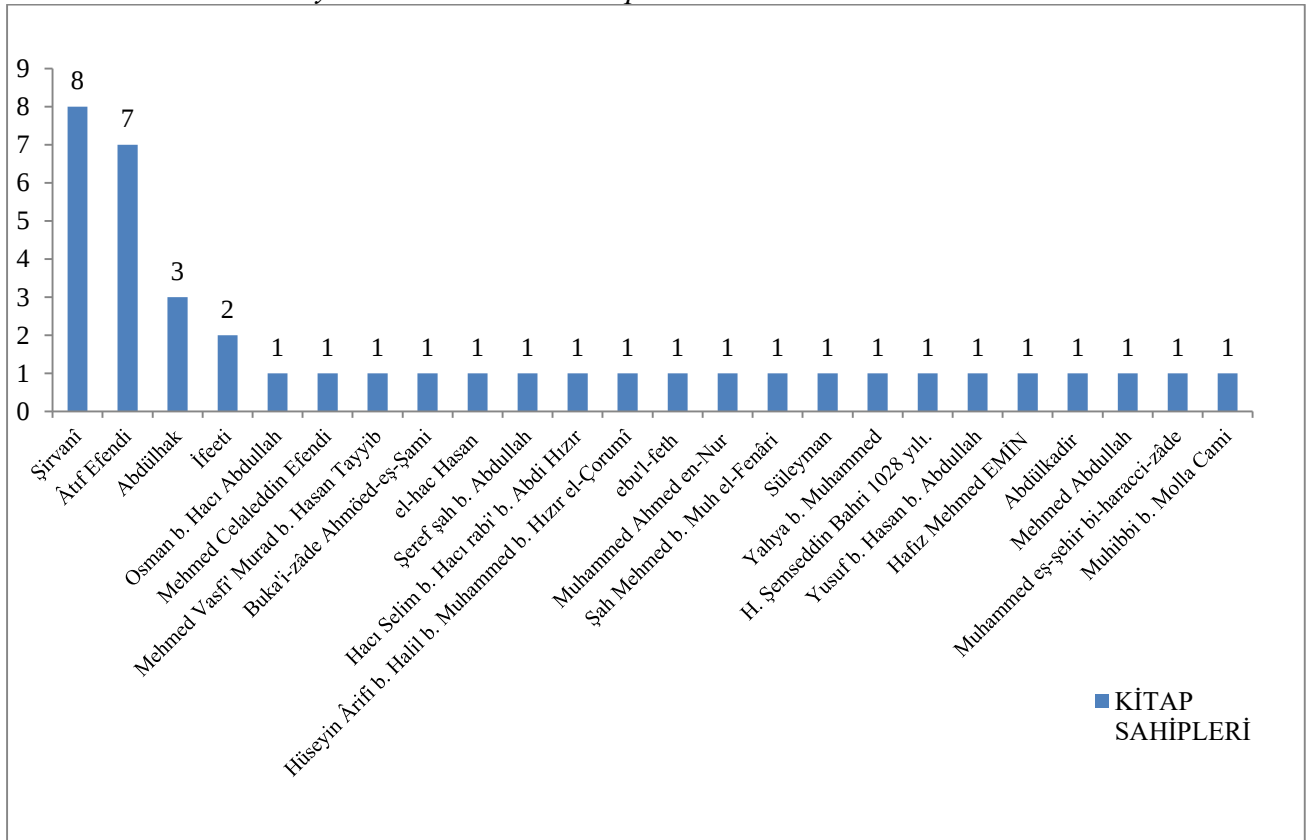
Bu çalışma kapsamında yetmiş iki farklı mâlikin ismi tespit edilmiştir. Grafik 2 ve 3'teki Şirvanî, Âtîf Efendi, Abdülhak ve İffetî'nin birden fazla nüshaya sahip olduğu; diğer mâliklerin yalnızca birer nüshaya sahip olduğu görülmektedir. Tespit edilen yetmiş iki mâlik, çalışma içinde üç farklı grafik aracılığıyla gösterilmiştir.

Grafik 2: Tarih Koleksiyonunda Kitap Sahipleri

Not: Bu grafikte yer alan maliklerden Abdülhak'ın üç nüshası incelenen yüz bir nüsha içindedir. Birinci bölümdeki tek tek incelenen elli sekiz nüsha içinde bulunmamaktadır.

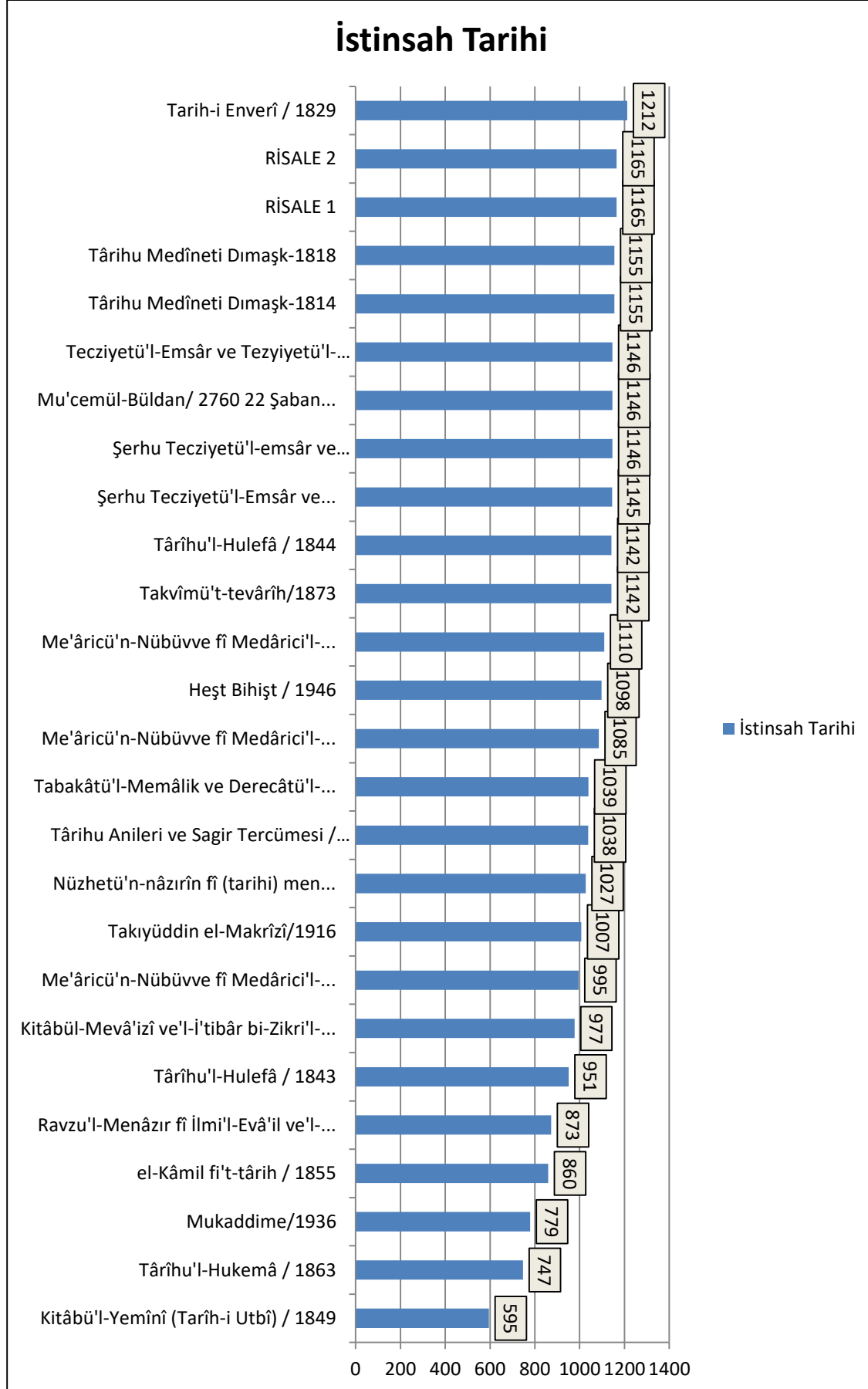
Grafik 3: Tarih Koleksiyondaki Tek Nüsha Sahipleri

2.3. İstinsah Tarihleri

Yazma eserlerde önemli bir kayıt türü istinsah tarihleridir. Kâtipler, medrese talebeleri, hâfız-ı kütüpheler ve farklı kalem sahipleri istinsah faaliyetlerinde bulunmuşlar ve müstensih vasfını almışlardır. Farklı dönemlerde çoğaltılan eserlerin hangi dönemlerde daha çok çoğaltıldığı, ilgili yüzyıldaki üretim faaliyetine ve koleksiyondaki oranlarına dair veriler sunmaktadır.

Grafik 4: İstinsah Tarihleri

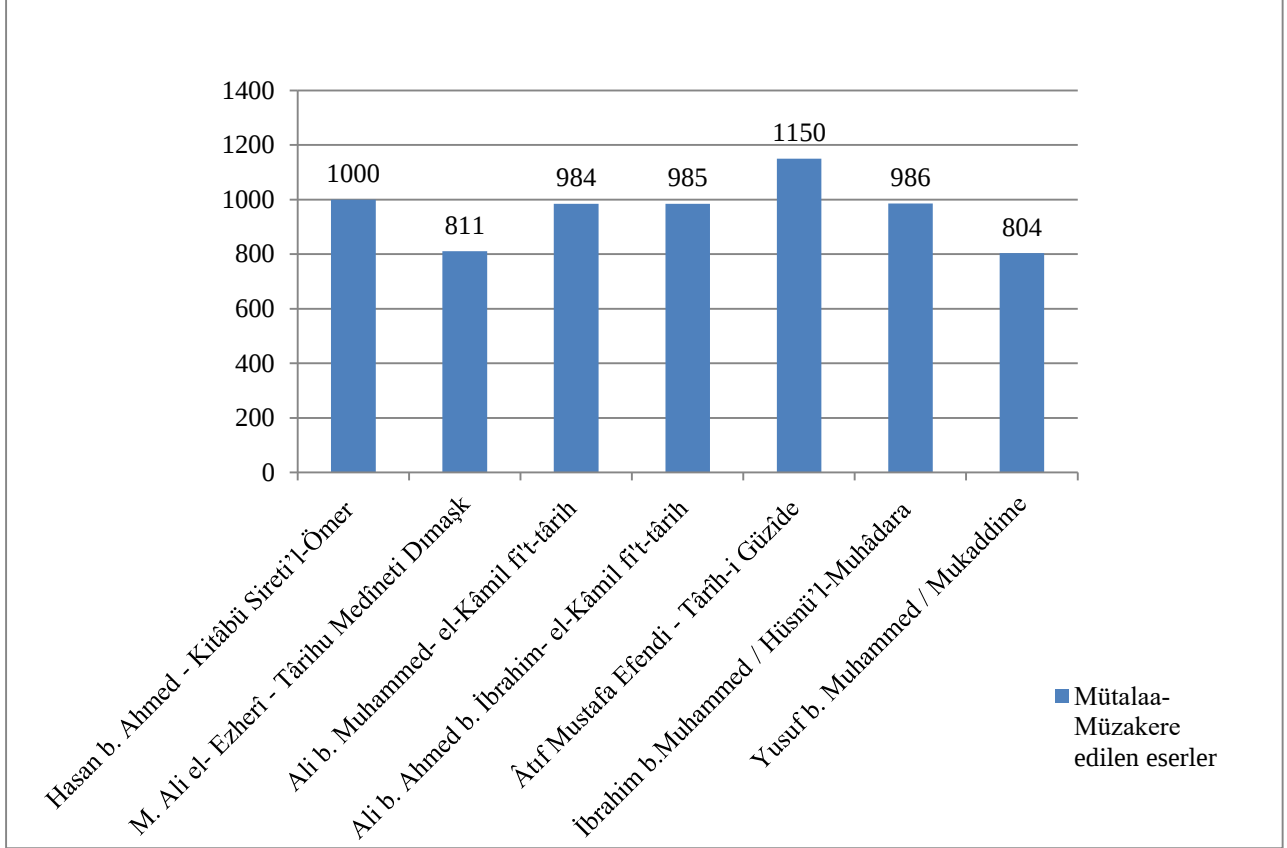

2.4. Mütalaa-Müzakere Edilen Eserler

Nüsha istinsah faaliyetleri farklı amaçları ihtiva etmektedir. Müstensihler, maişet temininden medreselerde ilmî faaliyetlere katkı sunmaya, hayır kazanmaktan hayırla anılmaya kadar çeşitli saiklerle istinsah faaliyetinde bulunmuşlardır.

İstinsah edilen bir eserin diğer önemli işlevi de mütalaa edilmesi, eleştirel şekilde okunması ve üzerinde düşünce geliştirilmesidir. İncelediğimiz eserlerin farklı mütalaa-müzakere notları grafikte gösterilmiştir. İlgili grafikde mütalaa, müzakere edenin ismi, eser ismi, mütalaa tarihi yer almaktadır.

Grafik 5: Eserlerdeki Mütalaa-Müzakere Tarihleri

3. Sonuç

Yazma eserler üzerine yapılan çalışma alanlarından biri de nüshadaki kitap dışı unsurların incelenmesidir. Bu çalışmada Âtîf Efendi Koleksiyonunda tarih konulu yazmalarda yer alan temellük, istinsah, müstensih, ferağ, istiktab, müzakere, mütalaa ve diğer kayıt türleri okunup yorumlanmaya çalışılmıştır.

Âtîf Efendi koleksiyonunda yer alan yazma eserler arasında İbnü'l-Esîr, Taberî ve Suyûtî'nin tarih nüshaları, Peçevî, Naima, Subhi ve Cevdet Paşa'nın Osmanlı kronikleri, Makrîzî ve Suyûtî'nin Mısır tarihleri, Zehebi, İbn-i Haldun ve Nâbi'nin eserleri, tabakat ve tezkire gibi biyografik eserler, İdris-i Bitlisi'nin *Heşt Bihişt*'i, Kâtip Çelebi'nin denizcilik kitabı, siyasi ve askeri konuları ihtiva eden Osmanlı-Rus savaşları ve Sıffin Harbi, matbu nadir eserler arasında Avrupa Tarihi, *Mu'cemül Büldan* gibi ansiklopedik eserler, Bosna Tarihi ve mecmua türü risaleli farklı nüshalar ve Krusinski tercümesi olan İran-Afgan savaşlarını konu edinen eserler yer almaktadır.

Belirtilen bu eserlerin Osmanlı düşünce hayatına etki eden eserler olduğunu görüyoruz. Medrese ve kütüphanelerde sıklıkla bulunmaları, telif ve istinsah hayatında, kültür hayatında aktif yer alan

eserler olduğunu göstermektedir. Nüshalardaki kayıtlardan bu eserlerin okuyucular arasında gezdiğini, farklı yerlerde bulunması kendisine olan rağbeti göstermektedir.

Nüshaların kaleme alındığı dönem ve coğrafya ile kütüphaneye intikal edinceye kadar geçirdikleri süreçler incelenmiş, bu çerçevede müstensih profilleri, mâlikler ve müzakere faaliyetinde bulunan şahıslar tespit edilmiştir. Çalışmanın temel amacı, Âtîf Efendi Kütüphanesi'nde muhafaza edilen tarih yazmalarının arka planında yer alan isimleri, ilgi ve etkileşim ağlarını ve bilgi dolaşımının somut izlerini ortaya koymaktır.

Temellük sahipleri arasında dört farklı ismin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu isimlerin dışında kalan ve kitap mâliki olarak kaydedilen altmış yedi farklı şahıs ise yalnızca birer kez zikredilmektedir.

Vakıf mühürlerinde Âtîf Efendi, Hacı Ömer Efendi ve Şeyhülislâm Ömer Hüsameddin Efendi olmak üzere üç farklı mühür sahipleri yer almaktadır. Nüshaların istinsah tarihleri h. 595-1165 (1198-1751) arasından dağılmakta, hicri XI. ve XII. yüzyıllarda daha çok eser istinsah edildiği görülmektedir. Müzakere-mütalaa notları medresede eğitim ve öğretim faaliyetlerini göstermektedir.

Âtîf Efendi'nin koleksiyonunda kendisinin vakfettiği eserler arasında farklı kalemlerden istinsah edilen yazma nüshalar çoğunluktadır. Bu nüshalar V-XIX dokuzuncu yüzyıllar arasında Mısır, Şam, Halep, Mekke, İstanbul ve Bursa gibi merkezlerde istinsah edilmiştir. Âtîf Efendi'nin yeni istinsah edilen eserleri elde etmesi literatürü, dönemin neşir ve kültür hayatını takip ettiğini göstermektedir.

Âtîf Efendi'nin ve torunlarından Şeyhülislam Ömer Hüsameddin Efendi'nin tarih konularına ilgili oldukları görülmektedir. Ömer Hüsameddin Efendi'nin vakfettiği tarih konulu nüshalar arasında XIX yüzyıl Osmanlı tarihi konuları ihtiva eden ve farklı çeviriler içeren nüshalar görülmektedir. Ömer Hüsameddin Efendi'nin matbu kitapları elde etmesi neşir hayatıyla ilgilendiğini, yayın hayatındaki değişim ve yenilikleri takip ettiğini göstermektedir.

Kitap dışı kayıtlar aracılığıyla, eserlerin dolaşım haritası ve tarihsel seyri, mülkiyet zinciri, temas ettiği kişi ve çevreler ile maliklerin sosyal statüleri ve farklı coğrafi bağlantıları hakkında bilgilere ulaşılmaktadır. Nüshalar üzerinde yer alan kayıtlar ile kitapların hangi kişi ve gruplara intikal ettiğini ve toplum içindeki sosyal ağ örüntülerini görmekteyiz. Bu bağlamda, kitap sahipleri arasında kadı, denizci, kâtip ve şeyhülislâm gibi farklı meslek gruplarına mensup şahısların bulunduğunu tespit edilmektedir.

Müellifi veya eseri tanınan bir nüshanın en belirgin özelliklerinden biri, üzerinde çok sayıda temellük kaydının bulunmasıdır. Revaçta olan eserlerin dolaşım yoğunluğunu ve el değiştirme sıklığını göstermesi bakımından temellük kayıtları ve diğer kayıtlar hayati bir öneme sahiptir.

Bu veriler ışığında, Osmanlı yazım kültüründe eserlerin üretim, sahiplenme, okunma ve dolaşım süreçleri analiz edilerek, böylelikle kitabın yalnızca bir “metin taşıyıcısı” olmanın ötesinde, sosyal ve entelektüel bir nesne olarak serencamı, tarihsel ve toplumsal serüveni anlaşılmaya çalışılmıştır.

Yazar Katkı Oranı (Authorship Contributions): Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Kaynakça

Yazma Eserler

- Ahmed b. Yusuf. *Fütâhatü'l-Murâdiye fî'l-Ciheti'l-Yemeniye*. TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1912. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375415>.
- Altıparmak, Çıkrıkçızâde Mehmed b. Mehmed el-Üskübî. *Terceme-i Me'âriü'n-Nübüvve fî Medârici'l-Fütüvve*. TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1823. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375322>.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Ali. b. Hasan ed-Dımaşkî eş-Şafi'î. *Târîhu Medîneti Dımaşk*. TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1814. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375313>.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Ali. b. Hasan ed-Dımaşkî eş-Şafi'î. *Târîhu Medîneti Dımaşk*. TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, Âtîf Efendi 1815. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375314>.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Ali. b. Hasan ed-Dımaşkî eş-Şafi'î. *Târîhu Medîneti Dımaşk*. TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, Âtîf Efendi 1819. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375318>.
- İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muahmmmed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil Fi't-Târih*. TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1852. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375352>.
- İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muahmmmed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil Fi't-Târih*. TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1852-M. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375353>.
- İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muahmmmed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil Fi't-Târih*. TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1853. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375354>.
- İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muahmmmed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil Fi't-Târih*. TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1854. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375355>.
- İbn Ganim, Nûreddin Ali b. Muhammed b. Ali el-Kâhiri el-Makdisi. *Nûru's-Şem'a fî Ahkâmi'l-Cum'a*. TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, Ayasofya 1174. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/200336>.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî. *Kitâbü'l-İber ve Dîvânü'l-Mübtade ve'l-Haber fî Eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men Âsarahüm min Zevî's-Sultânî'l-Ekber*. TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1936. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375442>.
- İdris-i Bitlisi, Kemâleddin İdris b. Hüsâmeddin Ali el-Bitlisî. *Heşt Bihişt*. TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1946. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375452>.
- İdris-i Bitlisi, Kemâleddin İdris b. Hüsâmeddin Ali el-Bitlisî. *Heşt Bihişt*. TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1947. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375453>.

- İdris-i Bitlisi, Kemâleddin İdris b. Hüsameddin Ali el-Bitlisi. *Heşt Bihişt*. TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1948. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375454>.
- İbnü's-Şihne, Ebu'l-Velîd Muhibbuddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Sekafî el-Halebî. *Ravzu'l-Menâzır fî İlmi'l-Evâilî ve'l-Evâhir*. TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1889. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375391>.
- Kâtib Çelebi, (Hacı Halife), Mustafa b. Abdullah el-İstanbulî. *Takvîmü't-Tevârih*. TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1873. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375374>.
- Kermî, Zeynüddin Mer'î b. Yusuf b. Ebû bekir el-Kermî el-Makdisî. *Nüzhetü'n-Nâzrîn fî Tarihi men veli Mısr mine'l-Hulefâ ve's-selâtin*. TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1941. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375447>.
- Kınalızâde Ali Çelebi, Alâ'eddin Ali b. Emrullah b. Abdulkâdir el-Hamîdî el-Hinnâ'î er-Rumî. *Tezkiretü's-Şu'arâ,- Risâle fî Taksîmi'l-Mecâz*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 2016. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375555>.
- Makrîzî, Takiyüddin el-Makrîzî, Ebu'l-Abbas Takiyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir Makrîzî el-Hüseynî, el-Âbîdî, TÜYEK, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1916. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375419>.
- Makrîzî, Takiyüddin el-Makrîzî, Ebu'l-Abbas Takiyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir Makrîzî el-Hüseynî, el-Âbîdî, TÜYEK, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1917. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375420>.
- Makrîzî, Takiyüddin el-Makrîzî, Ebu'l-Abbas Takiyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir Makrîzî el-Hüseynî, el-Âbîdî, TÜYEK, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1918. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375421>.
- Makrîzî, Takiyüddin el-Makrîzî, Ebu'l-Abbas Takiyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir Makrîzî el-Hüseynî, el-Âbîdî, TÜYEK, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1921. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375424>.
- Makrîzî, Takiyüddin el-Makrîzî, Ebu'l-Abbas Takiyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir Makrîzî el-Hüseynî, el-Âbîdî, TÜYEK, Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Emiri TRH 553. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/168705>.
- Minhacî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Ali es-Suyûtî el-Minhacî eş-Şâfi'î. *İthâfû'l-Ehissâ' bi-Fezâ'ili'l-Mescidi'l-Aksâ*. TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1799. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375293>.
- Müneccim, Kemal b. Celâl Münecim, TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1861. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375362>.
- Na'imâ, Mustafa b. Muhammed b. Ali el-Halebî. TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1858. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375355>.

- Nazmîzâde (Murtazâ), Hüseyin b. Ali el-Bağdâdî, el-İstanbulî. TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1894. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375396>.
- Nazmîzâde (Murtazâ), Hüseyin b. Ali el-Bağdâdî, el-İstanbulî. TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1895. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375397>.
- Nîsâbûrî, Ebû Abdullah Hamidüddin Mahmûd b. Ömer en-Necâtî en-Nîsâbûrî. TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1892. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375394>.
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfîi, TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1843. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375343>.
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfîi, TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1877. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375378>.
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfîi, TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1931. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375437>.
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfîi, TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 2500. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/376315>.
- Şeyzerî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ca'fer. *Muhtasaru Kitâbi'l-Büldân*. TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu 1718. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375188>.
- Târîh-i Selanikî, TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1844. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375344>.
- Târîh-i Sultân Selîm Hân, TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1845. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375345>.
- Târîh-i Taberî ve Sagîr Tercümesi, TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1846. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375346>.
- Terceme-i Şerh-i Risâle-i İbn-i Zeydûn. TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1864. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375365>.
- Üsâme b. Reşîd b. Ali b. Mukalled. *Kitâbü Sîreti'l-Ömer b. Ömer b. el-Hattâb*. TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1757. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375241>.
- Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Vakîdî, TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1913. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375416>.
- Vassâf, Şerefüddin Abdullah b. İzzeddin Fazlullah b. Ebû Na'im el-Yezdî, TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1859. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375360>.

Zevzenî, Muhammed b. Ali Muhammed el-Hatib ez-Zevzenî. TÜYEK, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âtîf Efendi Koleksiyonu, 1863. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375364>.

Araştırma Eserleri

- Adalıoğlu, H.H., (2018). *Karamânî İbrahim Bey ve bir kitap mütâlaası*. Ermenek Araştırmaları-I Arkeoloji-Sanat Tarihi-Tarih. Konya: 173-183.
- Ağar, M. (2003). Ya'kubî'nin Kitabı'l-Buldân'ı. *EKEVE Akademi Dergisi*, 7(17 Güz), 187-198.
- Aktepe, M. Münir. (1995), Enverî, Sadullah. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 11, ss. 268-270). İstanbul: TDVİAM.
- Altıkulaç, T. (2013). Zehebi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 44, ss. 180-188). İstanbul: TDVİAM.
- Atik, K. (1990). *el-Akvâlü'l-Müselleme fî Gazâvâtı'l- Mesleme (Metin-Dizin)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Aslan, A. (2024). *Ebûbekir B. Rüstem Eş-Şirvânî örneğinde XVIII. Yüzyıl devlet adamlarının kitap merakı ve kitabın dolaşımı*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aslan, A. (2026). *Yazma eserlerde mülkiyet ve temellük kayıtları, Reisilküttâb Ebu Bekir Eş-Şirvânî Kitaplığı*. TÜYEK Yayınları: 279.
- Aslan, H. (2013). *Celâlzâde Mustafa'nın Tercüme-i Me'âricü'n-Nübüvve adlı eseri metin-sözlük-özel adlar dizini-esmâ-yı latîfe*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aslan, R. (2021). Suyûtî'nin hadis ilmindeki kadın hocaları. *Marife Bilimsel Birikim*, (Kış), 127-143.
- Aygan, F. (2016). Osmanlı Dönemi nübüvvet literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 14(27), 133-174.
- Başar, O.S. (2021). *Kâtip Çelebi'nin Takvimü't-Tevârih'i (Metin-İnceleme)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bilgin, O. (2011). Temellük ve tesâhüb kaydı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 40, ss. 411-412). İstanbul: TDVİAM.
- Çaldak, S. (2006). Nergisî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 32, ss. 560-562). İstanbul: TDVİAM.
- Çoban, H. (2020). *İbn Nübâte el-Mısri ve Serhu'l- 'Uyûn fî Şerhi Risâleti İbn Zeydûn adlı eserlerinin incelenmesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Çubukcu, A. (1993). Çakmak, El Melikü'z-Zâhir, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 8, ss. 192-193). İstanbul: TDVİAM.
- Direkli, İ. (2013). *El-Akvâlü'l-Müselleme fî-Gazâvâtı'l-Mesleme (Metin-Dizin)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adıyaman.
- Gökyay, O.Ş. (2002). Kâtip Çelebi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 25, ss. 39-40). İstanbul: TDVİAM.
- Güllü, H.A. (2007). *İbnü'l-Fakih ve eseri "Kitabü'l-Buldan"*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

- Fayda, M. (2012). Vâkidî. *TDV İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 42, ss. 471-475). İstanbul: TDVİAM.
- Fazlıoğlu, İ. (2020). Mustafa Sıdkı (öl.1183/1769). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 31, ss. 356). İstanbul: TDVİAM.
- İpşirli M. (1991). Arapzâde Mehmed Ârif Efendi (1740-1826) Osmanlı Şeyhülislâmı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 3, s. 331). İstanbul: TDVİAM.
- İpşirli, M. (1998). el-Hıttatü'l-Makrîziyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 17, s. 402). İstanbul: TDVİAM.
- İpşirli, M. (2006). Naîmâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 32, ss. 316-318). İstanbul: TDVİAM.
- İpşirli, M. (2009). Selânikî Mustafa Efendi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 36, ss. 357-359). İstanbul: TDVİAM.
- Kaleli, H. (2010). *Celâleddin-es-Suyûtî'nin Târihu'l-Hulefâ adlı eserinin tercümesi (1-102 sayfalar)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat*.
- Kırbyık, K. (2004). Mer'î b. Yûsuf. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 29, ss. 185-187). İstanbul: TDVİAM.
- Küpeli, Ö. (2009). *Osmanlı-Safevi münasebetleri (1612-1639)*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir*.
- Kut, G., Bayraktar, N. (2021). *Yazma eserlerde vakıf mühürleri*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları: 186.
- Kütükoğlu, B. (1993). Selânikî. *İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 10, ss. 349-351). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- Merçil, E. (2012). Ūtbî, Muhammed b. Abdülcebbâr. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 42, ss. 236-237). İstanbul: TDVİAM.
- Osmanlı kitap kültürü Cârullah Efendi kütüphanesi ve derkenar notları* (2020). B. Açıl (Ed.). İstanbul: İlem Yayınları
- Osmanlı kitap koleksiyonları ve koleskiyonları itibar ve ihtiras* (2022). T. Artan ve H. Aynur (Haz.) . İstanbul: Dergâh Yayınları
- Özbalıkçı, M.R. (1993). Cem'u'l-Cevâmi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 7, s. 345). İstanbul: TDVİAM.
- Özcan, A. (1998). Heşt Bihişt. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 17, ss. 271-273). İstanbul: TDVİAM.
- Özcan, T. (2003). Mehmed Said Efendi, Halilefendizâde. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 28, ss. 523,524). İstanbul: TDVİAM.
- Özcan, T. (2006). Nazmîzâde Murtaza Efendi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 32, s. 461). İstanbul: TDVİAM.
- Özcan A., SONNUR E. (2015). Bir sosyal tarih kılavuzu olarak Târih-i Selâniki. *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarih Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, 37, 263-288.
- Özel, A. (2020). Minhâcî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 30, ss. 107-108). İstanbul: TDVİAM.

- Özel Z. (2018). Pir Cemâl Erdistânî'nin (öl. 879/1475) Bidâyetü'l-Mahabbe isimli eserinde hicret. *Hadis ve Siyer Araştırmaları*, IV(2), 109-131.
- Özkan, H. (2010). Süyûfî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 38, ss. 188-189). İstanbul: TDVİAM.
- Özgüdenli, O. G. (2006). *İlhanlı tarihine ait yeni bir kaynak: Târih-i Vassâf'ın Müellif Nüshası*. Belleten, 70(258), 501-522. doi: 10.37879/belleten.2006.501
- Özgüdenli O.G. (2012). Vassâf. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 42, ss. 558-559). İstanbul: TDVİAM.
- Öztürk, U. (2022). III. Murad dönemi yazılı kültürü. [Yayınlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Öztürk, U. (2024). *Osmanlı dünyasında himaye ilişkileri ve yazılı kültür*. (1.Baskı). Dergâh Yayınları.
- PORTAL, portal.yek, “Aranan: Vassaf”. ErişimTarihi: 13.09.2025. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375362>
- PORTAL, portal.yek, “Aranan: Tabakât Memâlik ve Derecât Mesâlik”. Erişim Tarihi: 16.09.2025. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/375413>.
- Tuğluk, İ.H. ve Menteş, J.Z., (2003). Terceme-i Şerhu'l-'uyûn fî Şerh-i Risâle-i İbn Zeydûn. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, 9(19), 34-51.
- Sultan Fatih'in Şahsi Kitaplığı, (2022). Yazma eser sergisi kataloğu. *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları*: 210, Katalog Serisi: 3.
- Sakar, E. (2022). *Altıparmak Muhammed Efendi'nin Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî adlı eseri*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Serin, M. (2012). Tevkî'. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C.41, ss. 36-37). İstanbul: TDVİAM.
- Seyyid, E.F. (2003). Makrîzî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 27, ss. 448-451). İstanbul: TDVİAM.
- Sufiworld, sufiworld.com, “Aranan: Delâil-i Nübüvvet, Şemâili-i Fütüvvet; Altıparmak Peygamberler Tarihi”. Erişim Tarihi: 08.09.2025. <https://sufiworld.com/altiparmak-peygamberler-tarihi-delail-i-nubuvvet-i-muhammedi-ve-semail-i-futuvvet-i-ahmedi>
- Şenel, A., (2020). Muîn el-Miskîn, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 31, ss. 88-89). İstanbul: TDVİAM.
- Şulul, K., (2001). İslam düşüncesinde tarif felsefesi. *Divân*, (2), 91-127. Erişim Tarihi: 01.08.2025. www.divandergisi.com/pdf/97.pdf.
- Tomar, C. (2000). İbnü'l-Fakih. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 21, ss. 38-39). İstanbul: TDVİAM.
- Topal, M., Selânikî Tarihi (Selânikî), Türk edebiyatı eserler sözlüğü, <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/selaniki-tarihi-selaniki>. Erişim Tarihi: 08.10.2025.
- Turan, Ş. (1998). Hoca Sâdeddin Efendi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 18, ss. 196-198). İstanbul: TDVİAM.
- Usul.ai, “Aranan: İbnü'l-Fakih”. Erişim tarihi: 29.09.2025. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/enveri-sadullah-enveri-efendi>. Erişim Tarihi: 09.09.2025.

Yazıcı, M.Y, Târih-i Na'îmâ. [https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/Târih-i -na-ima-ravzatu-l-huseyn-fi-hulasati-ahbari-l-hafikayn-na-ima](https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/Târih-i-na-ima-ravzatu-l-huseyn-fi-hulasati-ahbari-l-hafikayn-na-ima). Erişim Tarihi: 12.10.2025.

Yiğit, İ. (1998). Hıtat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 17, s. 401). İstanbul: TDVİAM.

Yiğit, İ. (2022). Kayıtbay, Memlûk Sultanı (1468-1496). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 38, ss. 80-81). İstanbul: TDVİAM.